

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Грибчук Тетяна Юріївна
СИСТЕМА ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ
В УКРАЇНІ

Спеціальність 8.03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи БСм – 52

Т.Ю. Грибчук

(підпис)

Науковий керівник:

д.е.н., професор О.В. Дзюблюк

(підпис)

Дипломну роботу допущено до захисту:

«__» _____ 2013 р.

Завідуючий кафедрою банківської справи,

доктор економічних наук, професор

О.В. Дзюблюк

(підпис)

Тернопіль – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.	
1.1. Сутність валютного регулювання і валютного контролю та їх основні завдання в ринкових умовах.....	9
1.2. Валютно-курсова політика центрального банку як основна форма валютного регулювання.....	20
1.3. Особливості становлення та розвитку національної системи валютного регулювання і валютного контролю.....	31
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	43
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	
2.1. Особливості застосування та оцінка ефективності інструментів валютного регулювання в Україні.....	45
2.2. Аналіз валютних операцій комерційних банків та контроль з боку Національного банку України за їх здійсненням.....	52
2.3. Оцінка основних проблем вітчизняної системи валютного регулювання та валютного контролю.....	63
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	75
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	
3.1. Перспективи функціонування системи валютного регулювання та валютного контролю в умовах лібералізації світових фінансових ринків.....	77
3.2. Шляхи оптимізації регулювання валютних відносин з боку держави та Національного банку України.....	86
3.3. Досвід провідних країн світу у системі валютного регулювання і валютного контролю та можливості його адаптації до національного середовища.....	96
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	106
ВИСНОВКИ.....	108

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	112
ДОДАТКИ.....	123

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах становлення ринкових відносин в Україні необхідною передумовою структурної перебудови економіки країни є активізація та модифікація валютної політики, вдосконалення повноцінного валютного ринку. Невід'ємною складовою валютного ринку є система валютного регулювання та валютного контролю. За сучасних умов важливого значення набуває питання подальшого розвитку валютного регулювання та валютного контролю з поступовою лібералізацією валютних відносин в бік спрощення міжнародного обміну товарами, послугами, капіталами, переходу до гнучкого обмінного курсу.

У зв'язку з цим актуального значення набуває реформування системи валютного регулювання і контролю, що вимагає розробки єдиної державної валютної політики, яка має бути сформована на підставі глибокого науково-теоретичного аналізу валютних відносин, методів і засобів регулювання, узагальнення вітчизняного й міжнародного досвіду розв'язання даної проблеми.

Зокрема актуальною сьогодні є розробка теоретичних пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення та створення дієвої системи валютного регулювання та контролю в Україні, саме такий підхід дозволить нашій країні розробити оптимальний режим валютного регулювання та валютного контролю, який має відповідати вимогам та особливостям періоду ринкової трансформації економіки.

Об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і практичних розробок з проблем вдосконалення системи валютного регулювання та валютного контролю як однієї з обов'язкових умов забезпечення сталого економічного зростання в Україні, обумовила вибір об'єкта, теми дослідження та її актуальність.

Огляд літератури з теми дослідження. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад ефективного функціонування системи валютного регулювання зробили зарубіжні економісти Н.М. Артемова, Б. Дорофєєва, Л. Красавіна, І. Платонова, С.М.Чистов, А.Є.Никифоров, Г.А.Тосунян,

Є.Ц.Царгуш, А.В.Емелин, Н.В.Сапожников, М. Пебро та Б. Райзберг. Вітчизняними економістами, в роботах яких висвітлюються питання валютного регулювання, є: Ю.М. Бездітко, О.І. Береславська, А.С.Гальчинський, О.В. Дзюблюк, Ф. Журавка, О.І.Кабанець, В.Т. Ковальов, О.І.Ковтун, О.А. Костюченко, М.П. Кучерявенко, О.О. Мануйленко, С.В. Мочерний, В.І. Міщенко, М.М.Новікова, В.А. Ющенко, Ю.О.Тополь.

Проблемі визначення поняття валютний контроль присвячено чималу кількість робіт провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Розвиток валютного контролю за часів набуття незалежності України та побудови нею нової економіки відкритого типу зумовив появу в нашій країні праць з регулювання валютних відносин, серед яких необхідно відмітити, у першу чергу, праці – Є.О. Алісова, О.Ю. Грачової, О.В. Дзюблюка, А.Г. Загороднього, А.Ю. Іоффе, Є.В. Карманова, В.Л. Кротюка, С.І.Лучковської, Т.Мусієнка. Суттєвий вклад у дослідження валютного контролю як комплексного процесу внесли такі зарубіжні вчені, як М.М. Артемов, В.Ф. Ебке, О.Є. Ємелін, О.М. Козирін, Г.А. Тосунян. В той же час, високо оцінюючи наукові здобутки та накопичений практичний досвід з даної проблематики і не дивлячись та підвищення її актуальності в сучасних умовах ринкової економіки, слід зауважити, що існує необхідність активізації комплексних і системних досліджень механізмів подальшого розвитку вітчизняної системи валютного регулювання та валютного контролю, а саме з урахуванням об'єктивних передумов і наслідків глобалізації та лібералізації фінансових ринків.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є комплексний аналіз системи валютного регулювання і валютного контролю в Україні на сучасному етапі, розробка теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо перспектив та шляхів вдосконалення з урахуванням досвіду провідних країн світу.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових і практичних завдань:

- уточнити сутність економічної категорії «валютне регулювання» та «валютний контроль» з точки зору різних наукових діячів, практиків та законодавства, та охарактеризувати основні завдання в ринкових умовах розвитку національної економіки;
- визначити організаційно-правове забезпечення і концептуальні основи здійснення валютно-курсової політики держави як основної форми валютного регулювання;
- проаналізувати становлення і розвиток системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні за період 1991 – 2012 років з метою виявлення особливостей застосування окремих форм валютного регулювання та визначення перспектив його подальшого розвитку;
- розглянути систему показників функціонування валютного ринку України для оцінки ефективності використання інструментів валютного регулювання;
- розробити й обґрунтувати рекомендації з удосконалення сучасної системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні. Надати пропозиції щодо внесення змін у нормативно-правову базу та покращення структури і порядку взаємодії державних органів валютного контролю;
- узагальнити зарубіжний досвід системи валютного регулювання та валютного контролю і визначити можливості адаптації до національного середовища.

Об’єкт і предмет дослідження. Об’єктом дослідження є валютне регулювання та валютний контроль в Україні на сучасному етапі.

Предметом дослідження є валютні відносини в Україні, які виникають в процесі валютного регулювання та валютного контролю.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу пізнання проведено вивчення та визначення перспектив і шляхів вдосконалення системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні. З використанням методу аналізу і синтезу та методу статистичних досліджень здійснено оцінку ефективності інструментів валютного регулювання. Також при обґрунтуванні категоріального

апарату валютного регулювання та валютного контролю використано метод наукової абстракції, а при вивченні зарубіжного досвіду системи валютного регулювання та валютного контролю – методи аналогій та експертних оцінок.

Інформаційна база роботи. Статистичну та фактологічну основу дослідження складають основні положення Законів України, Указів Президента України, нормативних документів Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Міністерства фінансів, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, Державної митної служби, Державної податкової адміністрації. Опрацьовано законодавчі акти зарубіжних країн та наукові праці провідних вітчизняних та закордонних вчених з питань валютного регулювання та валютного контролю, статистичні матеріали Державного комітету статистики України.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні. Найбільш вагомими результатами, які характеризують наукову новизну дослідження, полягають у наступному:

✓ сформульовано новий підхід щодо тлумачення понять «валютне регулювання» та «валютний контроль». Валютне регулювання визначаємо як комплекс заходів, здійснюваних державними органами з метою організації функціонування валютного ринку та визначення порядку проведення операцій з валютними цінностями. Валютний контроль характеризуємо як врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених контролюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування закріплених законом методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій;

✓ здійснено періодизацію етапів становлення і розвитку національної системи валютного регулювання та валютного контролю, охарактеризовано сучасний стан та перспективи розвитку регулювання валютних відносин;

✓ обґрунтовано передумови та практичні рекомендації щодо лібералізації системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні, сформульовано пропозиції по удосконаленню чинного валютного законодавства України.

Практичне значення роботи полягає у тому, що вони можуть бути використовуватись в процесі вдосконалення законодавчо-нормативної бази з валютного регулювання і валютного контролю в Україні, подальшого розвитку та підвищення ефективності інструментів валютного регулювання у сфері валютних відносин.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дипломної роботи – 127 сторінок, у тому числі 7 таблиць, 3 рисунки, список використаних джерел із 114 найменувань, 2 додатки на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність валютного регулювання і валютного контролю та їх основні завдання в ринкових умовах

Валютне регулювання та валютний контроль є невід'ємною складовою валютної політики, зокрема передбачає регламентацію поведінки учасників валютного ринку і способу здійснення валютних операцій, дозволяє контролювати співвідношення попиту та пропозиції іноземної валюти, зменшувати вплив негативних факторів, які дестабілізують ринок та національну грошову систему.

Держава з допомогою валютного регулювання встановлює порядок організації валютних відносин та здійснює контроль за веденням валютних операцій та наданням іноземним юридичним і фізичним особам кредитів та позик, також встановлює порядок ввезення в країну, вивозу і переказу валюти за кордон і водночас підтримує рівновагу платіжного балансу та стабільність національної валюти, обмежує розміри незаконного вивезення валютних цінностей з країни [58,с.79].

У даний час в економічній літературі немає єдиного підходу щодо визначення понять валютне регулювання та валютний контроль при збереженні однозначного підходу до цього питання. Варто зазначити, що у головному законодавчому документі, який заклав основи валютного регулювання та контролю в Україні, що діють і сьогодні, – декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.93 № 15-93 – визначення понять «валютне регулювання» та «валютний контроль» відсутнє.

Значний внесок у дослідженні проблеми сутності валютного регулювання зробили українські вчені – О. В. Дзюблюк, Л.Красавіна, В.Крашенінников, О.І.Ковтун, М.П. Кучерявенко, В.Т. Ковальов, О.А. Костюченко, Г.Ф. Куценко, В.М. Гриньова, Ю.М. Бездітко, М.М.Новікова, В.А.Ющенко, Ю.О.Тополь та

багато інших. Варто також відзначити дослідження російських авторів: Н.М.Артемова, С.М.Чистова, А.Є.Никифорова, Г.А.Тосуняна, Є.Ц.Царгуша, А.В.Емелина, Б.Ю.Дорофєєва та Н.В.Сапожникова. Вивченню системи валютного регулювання багато уваги приділяли зарубіжні економісти, зокрема: М. Пебро та Б. Райзберг.

О.В. Дзюблюк вважає, що «валютне регулювання – це діяльність держави в особі уповноважених нею органів, що передбачає проведення законодавчих та організаційних заходів, котрі визначають порядок здійснення операцій з валютними цінностями на території країни» [30, с. 40].

Російський вчений Н.М. Артемов розглядає «валютне регулювання як спосіб реалізації валютної політики держави, режим державного регулювання порядку зовнішніх розрахунків, операцій з валютою на внутрішньому ринку, золотом та інших схожих процесів» [3, с. 12].

На думку М. Пебро «регулювання валютних відносин – це регулювання відносин між суб'єктами валютних відносин з приводу операцій, що здійснюються ними» [63, с.145]. Б. Райзберг розглядає «валютне регулювання як діяльність державних органів щодо управління обігом валюти, контролю за валютними операціями, впливу на валютний курс національної валюти, обмеженню використання іноземної валюти» [2, с.102].

Окрім цього, огляд спеціальної літератури дав змогу виявити інші підходи щодо визначення цього поняття. У табл. 1.1 розглянемо погляди інших авторів щодо сутності валютного регулювання.

Таблиця 1.1

Тлумачення науковцями поняття «валютне регулювання»

Автор, джерело	Зміст
І.Міхасюк М.Мельник М.Крупка З.Залога [105, с.30]	Валютне регулювання – це один з економічних методів регулювання економіки (податкова політика, норми і нормативи, регулювання цін, валютне регулювання, регулювання кооперації)

Продовження табл. 1.1

В.Т. Ковальов [107,с.323]	Валютне регулювання – це законодавча форма здійснення валютної політики держави.
Н.В.Сапожников [101,с.110]	Валютне регулювання – це сукупність не тільки правових, але й економічних та адміністративних засобів,що спрямовані на досягнення цілей валютної політики.
М.П.Кучерявенко [1,с.381]	Валютне регулювання – це діяльність держави та уповноважених нею органів щодо організації та здійснення валютних операцій, встановлення характеру відносин між державою і суб'єктами, на яких поширюється валютне регулювання,правових форм їх здійснення,закріплення основ правового статусу суб'єктів валютного регулювання, характеру відносин між державою і резидентами та нерезидентами
О.І.Ковтун [54,с.293]	Валютне регулювання – це один із основних методів державного регулювання зовнішньої торгівлі
Б.Ю.Дорофеев [34,с.6]	Валютне регулювання – це комплекс заходів (законодавчих, адміністративних,економічних та організаційних), які покликані стабільно змінювати та підтримувати визначене співвідношення курсу національної та іноземних валют,змінюючи попит та пропозицію на ринку.
О.А.Костюченко [57,с.78]	Валютне регулювання – це діяльність держави, спрямованої на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення угод з валютними цінностями.
Є.Ц.Царгуш [108,с.497–498]	Валютне регулювання – це законодавча,правотворча та контрольна діяльність держави в особі органів валютного регулювання і валютного контролю по встановленні правил володіння, користування і розпорядження валютними цінностями, по регламентації проведення валютних операцій та організації і проведенні валютного контролю.

Аналізуючи наведені підходи, можна зробити висновки, що визначення валютному регулюванню дається або через форму (спосіб) здійснення державної політики (Н.М. Артемов, В.Т. Ковальов), або через діяльність держави (О.В. Дзюблюк, Б. Райзберг, О. А. Костюченко, Є.В. Царгуш, М. П. Кучерявенко), або через певну сукупність правових заходів (Б. Ю. Дорофеев, Н. В. Сапожников), або через певні методи регулювання економіки (І.Міхасюк, М.Мельник, М.Крупка, З.Залога, О.І.Ковтун). Також валютне регулювання, за нашим переконанням, не може обмежуватися лише регламентацією міжнародних розрахунків та порядком здійснення угод із валютними цінностями, як вважають Б. Ю. Дорофеев та О. А. Костюченко. Визначенні теоретичні підходи до розкриття поняття «валютне регулювання» доводять про наявну неточність у формулюванні його сутності та необхідність обґрунтування власної думки щодо визначення.

На нашу думку, валютне регулювання можна визначити як комплекс заходів, здійснюваних державними органами з метою організації функціонування валютного ринку та визначення порядку проведення операцій з валютними цінностями.

До основних завдань валютного регулювання слід віднести [30,111]:

- ✓ захист національної валюти, що передбачає мінімізацію зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на її купівельну спроможність;
- ✓ встановлення оптимального режиму обмінного курсу національної валюти, здатного збалансувати інтереси експортерів та імпортерів для дієвої участі країни у міжнародному поділі праці;
- ✓ регламентація порядку використання іноземної валюти суб'єктами валютного ринку країни, що визначає динаміку його кон'юнктури, й зокрема і стан обмінного курсу;
- ✓ захист прав власності на валютні цінності, що є необхідною умовою ефективного руху валютного капіталу і розвитку валютного ринку країни;

- ✓ визначення статусу національної валюти, що характеризує встановлення відповідного режиму її конвертованості для виконання стратегічних завдань розвитку національної економіки та участі у світовому господарстві.

До суб'єктів валютного регулювання включають: організації та установи, органи, які впроваджують прямі та опосередковані регуляторні заходи, спрямовані на регламентацію та впорядкування міжнародних розрахунків та операцій з валютою та валютними цінностями.

До об'єктів валютного регулювання відносять процеси і явища валютних відносин: валютний курс національної грошової одиниці, операції з валютою та валютними цінностями.

Залежно від виду використовуваних державою інструментів валютне регулювання може бути прямим або опосередкованим (рис.1.1)[30,с.42].

Пряме валютне регулювання характеризує собою сукупність законодавчих і нормативно-правових актів, та адміністративних дій органів державної влади, які визначають порядок проведення операцій з валютними цінностями.

Опосередковане валютне регулювання передбачає використання економічних важелів впливу на поведінку суб'єктів валютного ринку шляхом створення економічної зацікавленості у здійсненні тих чи інших валютних операцій.

Рис.1.1. Організація валютного регулювання [30,с.42]

Переважання прямих чи опосередкованих засобів валютного регулювання визначають його характер – адміністративний або ліберальний. Ліберальне валютне регулювання спрямоване на поточну кон'юнктуру валютного ринку і не змінює головних засад валютної системи країни. Адміністративне регулювання жорстокіше регламентує діяльність суб'єктів валютних відносин та зміст їхніх операцій з валютними цінностями [30,с.42].

Залежно від сфери проведення валютного регулювання можна виділити два рівні валютного регулювання:

- ✓ міжнародне валютне регулювання (проводиться міжнародними фінансово-кредитними організаціями для створення єдиного валютного простору, який буде забезпечувати вільний обмін товарами, капіталом, послугами у світовому економічному просторі);
- ✓ внутрішнє державне валютне регулювання (метою є встановлення контролю з боку держави за зовнішніми та внутрішніми валютними потоками, а також за станом на внутрішньому валютному ринку з метою підтримки рівноваги платіжного балансу та стійкості національної валюти) [58,с.115].

Головним виконавчим органом валютного регулювання в Україні, що видає нормативні акти у сфері валютної політики держави, та використовує сукупність інструментів для впливу на валютні операції суб'єктів ринку, є Національний банк України.

Реалізація валютного регулювання здійснюється на основі методів та форм регулювання, відносно яких у вітчизняній економічній літературі існують різні думки.

Так, В.М.Гриньова та М.М. Новікова виокремлюють такі форми здійснення валютного регулювання та контролю: дисконтна політика, девізна політика, диверсифікація валютних резервів, девальвація та ревальвація [20,с.575].

Ю.М. Бездітко до методів валютного регулювання включає: валютні інтервенції (девізну політику), девальвації та ревальвації валют; дисконтну

політику (облікова політика), політику управління валютними резервами (їхню диверсифікацію), валютні обмеження [6, с. 14-15].

В.А. Ющенко та В.І. Міщенко до основних методів здійснення валютної політики відносять: дисконтну політику, девізну політику, диверсифікацію валютних резервів, отримання або надання кредитів та субсидій в іноземній валюті, адміністративні заходи [113,с. 80].

З нашої точки зору до найважливіших форм реалізації валютної політики слід віднести: дисконтну політику, девізну політику, курсову політику та міжнародну кредитну політику, а також управління золотовалютними резервами.

Валютне регулювання фактично включає цілий комплекс важелів, з допомогою яких держава регламентує усі види операцій із валютними цінностями, які здійснюються суб'єктами ринку.

Валютний контроль посідає провідну роль у системі валютного регулювання при здійсненні валютної політики держави. Залежно від характеру поставлених завдань валютний контроль може стимулювати або стримувати економічний розвиток у країні і впливати на місце держави на світовому ринку.

Проблемі визначення поняття валютний контроль присвячено чималу кількість робіт провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Значний внесок у дослідження цього питання зробили українські вчені – О.В. Дзюблюк, О.Ю. Грачова, Є.О. Алісов, А.Ю. Іоффе, В.Л.Кротюк, Є.В. Карманова, А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.Мусієнко та інші. Валютний контроль як комплексний процес досліджували такі зарубіжні вчені, як М.М.Артемов, О.М. Козирін, Г.А. Тосунян, О.Є. Ємелін, В.Ф. Ебке та інші.

В економічній літературі валютний контроль розглядається як важливий елемент процесу валютного регулювання [102,с.132] або як важливий інструмент здійснення валютної політики [72, с.335], або ще ширше – як важлива складова економічної політики держави [23, с.38].

О.В.Дзюблюк визначає валютний контроль як «сукупність заходів, спрямованих на забезпечення виконання запроваджених державою законів, норм і правил проведення валютних операцій»[30,с.43].

А. Іоффе та В. Кротюк формулюють «валютний контроль як діяльність держави в особі органів валютного контролю, що спрямована на забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій» [8, с.230;61,с.10]. Проте цьому підході дещо звужується коло суб'єктів, які здійснюють валютний контроль. Оскільки, валютний контроль проводять не лише державні органи, але й суб'єкти, котрі не наділені статусом органу державної влади.

Проаналізуємо на основі огляду спеціальної літератури погляди інших авторів щодо сутності валютного контролю (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Підходи до визначення поняття «валютний контроль»

Автор,джерела	Зміст
О.В. Ємелін [36, с.50]	Валютний контроль – це нормативно закріплені заходи, що здійснюються уповноваженими державними органами та іншими організаціями за їх дорученням і спрямовані на реалізацію порядку здійснення валютних операцій у частині валютних обмежень, а також заходи з виявлення, попередження та припинення порушень цього порядку.
М.М. Артемов [4,с.9]	Валютний контроль – це сукупність вимог, що пред'являються до фізичних та юридичних осіб учасниками валютного ринку, метою яких є забезпечення валютного законодавства при проведенні валютних операцій або як держави в особі органів та агентів валютного контролю, спрямована на забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій.
Є.О. Алісов [2,с.120]	Валютний контроль – це основний елемент режиму валютних обмежень.
О.Ю. Грачова [18, с.360]	Валютний контроль – це один із видів фінансового контролю, що здійснюється при проведенні валютних операцій.

Продовження табл. 1.2

А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, [43, с.231]	Валютний контроль – це державне регулювання обсягу готівки у чужоземній валюті та її обмінного курсу щодо інших валют.
Є.В. Карманов [50, с.357]	Валютний контроль – це сукупність дій державних органів та банківської системи, направлених на регулювання порядку укладення юридичними та фізичними особами угод з валютними цінностями
Т.Мусієнко [71, с.23]	Валютний контроль – комплекс адміністративних заходів, спрямованих на стримування вивезення та стимулювання повернення валютних коштів у країну

Трактування О.В.Ємеліна та М.М. Артьмова дещо звужують поняття валютного контролю. Так, у визначенні О.В.Ємеліна валютний контроль фактично зводиться до певних заходів контролюючих суб'єктів валютного контролю, але діяльність контролюючих суб'єктів є ширшою, ніж вжиття певних заходів. У визначенні М.М. Артьмова валютний контроль розглядається як сукупність певних вимог до фізичних та юридичних осіб, тобто є змішування, на наш погляд понять «валютний контроль» та «валютні обмеження».

Щодо визначення поняття валютного контролю Є.О. Алісовим, то існування валютного контролю фактично ставиться у пряму залежність від валютних обмежень, які насправді можуть як використовуватися, так і ні, що буде залежати від завдань валютної політики держави.

При підході О.Ю. Грачової не розкривається сутність валютного контролю, а лише вказується на належність його до окремих більших систем. В випадку визначення поняття Є.В. Кармановим, дещо звужується об'єкт валютного контролю, оскільки валютний контроль спрямований на валютні операції, поняття яких, на наш погляд, є ширшим від поняття валютної угоди.

Як бачимо, існує багато різних варіантів визначення поняття валютного контролю: від найбільш широких (наприклад, складова економічної політики

держави), до вузьких (наприклад, як системи контролю за обміном іноземної валюти в країні або як базового елементу режиму валютних обмежень).

На нашу думку, валютний контроль – врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених контролюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування закріплених законом методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій.

Основними завданнями валютного контролю є [109]:

- ✓ визначення відповідності проведення валютних операцій чинному законодавству та присутності необхідних для цього ліцензій;
- ✓ перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою та зобов'язань щодо продажу валюти на внутрішньому валютному ринку;
- ✓ перевірка обґрунтованості здійснюваних платежів в іноземній валюті;
- ✓ перевірка повноти та об'єктивності обліку і звітності за валютними операціями суб'єктів господарювання;
- ✓ перевірка зобов'язань щодо декларування валютних цінностей та іншого майна резидентів, яке перебуває за межами України.

Органи, які здійснюють валютний контроль, мають право вимагати й одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті у межах повноважень, визначених чинним законодавством.

В Україні відповідно до положень Декрету Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» основними державними органами, що мають повноваження у сфері валютного регулювання і валютного контролю, є [30,с.43]: 1) Національний банк України; 2) Кабінет Міністрів України; 3) Державна податкова адміністрація України; 4) Державний комітет зв'язку та інформатизації України; 5) Державна митна служба України. Крім того, окремі завдання з валютного контролю покладаються й на уповноважені банки.

1. Національний банк України є головним органом валютного контролю, який: а) здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на

території України з усіх питань, не віднесених до компетенції інших державних органів; б) забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з чинним законодавством.

2. Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання має такі повноваження: визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу; бере участь у складанні платіжного балансу; забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей; забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду; визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових одиницях.

3. Державна податкова адміністрація України здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що провадяться резидентами і нерезидентами на території України.

4. Міністерство транспорту і зв'язку здійснює контроль за дотриманням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України.

5. Державна митна служба України здійснює контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.

6. Уповноважені банки здійснюють контроль за валютними операціями, що провадяться резидентами і нерезидентами через ці банки. При цьому слід зазначити, що уповноваженими банками згідно з чинним законодавством вважаються ті комерційні банки, які офіційно зареєстровані на території України та мають генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій.

У межах своєї компетенції органи валютного регулювання та валютного контролю в Україні провадять контроль за здійснюваними на території країни резидентами і нерезидентами валютними операціями, а також забезпечують регулятивний вплив держави на стан валютного ринку.

Отже, на основі проведеного аналізу різних підходів щодо тлумачення понять, на нашу думку, валютне регулювання можна сформулювати як комплекс

заходів, здійснюваних державними органами з метою організації функціонування валютного ринку та визначення порядку проведення операцій з валютними цінностями. А поняття валютний контроль слід розуміти як врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених контролюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування закріплених законом методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій.

1.2. Валютно-курсова політика центрального банку як основна форма валютного регулювання

Використання іноземних валют у міжнародних розрахунках вимагає вирішення питання про їх кількісне співвідношення, тобто про валютний курс, який впливає не тільки на стан міжнародної торгівлі, а значною мірою і на національну економіку, понад усе в кризових ситуаціях, таким чином головною метою валютного регулювання Центрального банку будь-якої країни повинно бути проведення зваженої валютно-курсової політики.

Багато дослідників нерідко прирівнюють терміни «валютно-курсова» і «валютна політика», і тому інколи помилково використовують ці два поняття як взаємозамінні при визначенні впливу на формування валютного ринку.

Однак, ми вважаємо, що дані дві політики слід розрізняти, оскільки, по-перше, валютно-курсова політика реалізується тільки на національному рівні, тоді як валютна може проводитись на міждержавному (в тому числі регіональному) та національному рівнях; по-друге, суб'єктом реалізації валютно-курсової політики виступає виключно центральний банк, а валютної — держава (в особі відповідних органів виконавчої влади), центральний банк, а також фінансові установи та міжнародні організації; по-третє, валютна політика охоплює значно ширше коло завдань, аніж валютно-курсова, при цьому покладається вона на дещо інші методи та інструменти своєї реалізації.

Так, О. В. Дзюблюк трактує валютно-курсову політику «як елемент валютної політики держави, що спрямований на визначення порядку й

особливостей регулювання курсу національної валюти стосовно валют інших країн» [33,с.33].

Основним завданням валютно-курсової політики є забезпечення стабільності валютного курсу національної грошової одиниці, яка включає стабільність цін на товари та послуги, стабільність цін на кредитні ресурси, стабільність курсу національної валюти [48, с.160].

Щодо поняття «валютний (обмінний) курс – це вартість грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої країни, групи країн або в міжнародних розрахункових одиницях. Він є одним із фундаментальних інструментів валютної політики, тому що в умовах глобалізації валютні курси почали справляти потужний вплив на становище економіки окремих держав і світового господарства в цілому» [14,с.30].

Для ефективного управління курсом національної валюти в першу чергу потрібно враховувати фактори, котрі впливають на його формування. Формування валютного курсу відбувається завдяки дії комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників. Вплив цих чинників проявляється через попит і пропозицію на валютному ринку. При цьому, взаємний вплив цих чинників у короткостроковому та довгостроковому періодах може нейтралізувати або підсилювати дію один одного [42,с.83]. Класифікація основних чинників формування курсу національної валюти представлено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

**Класифікація основних чинників формування курсу національної валюти
[59,с.67]**

1. Чинники, що впливають на попит та пропозицію іноземної валюти:	
	– зміна рівня чистого експорту;
	– зміна обсягів іноземних інвестицій;
	– зовнішні запозичення та виплати;
	– стан державного бюджету;
2. Чинники, що впливають на попит та пропозицію національної валюти:	
	– зміна реального ВВП;

Продовження табл. 1.3

	– зміна реальних відсоткових ставок;
	– рівень інфляції;
	– темпи зростання грошової маси;
3. Чинники валютно-курсової політики:	
	– зміна нормативу обов'язкового резервування;
	– зміна облікової ставки.

Своєю чергою, встановлення обмінного курсу, відповідно до чинних правил і норм валютного регулювання, називається валютним котируванням. Котирування може передбачати встановлення валютного курсу або на законодавчому рівні у вигляді офіційного курсу Національного банку, або на основі ринкових механізмів, під впливом співвідношення попиту і пропозиції.

Виділяють два методи котирування валют: прямий і зворотний.

Пряме котирування передбачає вираження одиниці іноземної валюти у певній кількості національної валюти [47,с.245]. Наприклад, в Україні один долар США прирівнюється до певної кількості гривні. Саме пряме котирування використовується у більшості країн світу.

Зворотне котирування – це прирівнювання одиниці національної валюти до певної кількості іноземної валюти [47,с.245].

Використання прямого чи зворотного методів котирування не впливає на рівень обмінного курсу, а лише змінює форму його вираження.

Зміст процедури котирування полягає у визначенні й реєстрації міжбанківського курсу шляхом послідовного зіставлення попиту і пропозиції за кожною валютою («фіксинг»). На цій основі встановлюються курси покупця і продавця. Курс покупця (bid rate) – це курс, за яким учасники ринку (банки) купують одну іноземну валюту за іншу (нижчий курс). Курс продавця (offer gate) – це курс, за яким учасники ринку продають одну іноземну валюту за іншу (вищий курс). Курс продавця завжди вищий за курс покупця. Різниця (маржа

(margin),спред (spread)) між курсом покупця і курсом продавця для суб'єкту валютного ринку (банку), який здійснює котирування, є джерелом прибутку.

Правильне визначення валютних курсів має важливе практичне значення, оскільки обмінний курс безпосередньо впливає на ціну імпорту, виражену в національній валюті, та на ціну експорту, що конвертується в іноземну валюту. Тому його динаміка тісно пов'язана з темпами інфляції та з урахуванням інших чинників, таких як затрати і ціни на внутрішньому та зовнішньому ринках, може бути індикатором зовнішньої конкурентоспроможності і, внаслідок цього, можливих змін у платіжному балансі країни [113,с.274].

В економічній теорії та практиці використовують велику кількість різних видів валютних курсів. Їхню детальну класифікацію наведено в Дод. А.

Головною метою валютного регулювання Центрального банку будь-якої держави повинно бути проведення зваженої валютно-курсової політики. Згідно з класифікацією Міжнародного валютного фонду, існують такі види систем регулювання валютного курсу:

- 1) режим фіксованого валютного курсу;
- 2) режим плаваючого валютного курсу;
- 3) проміжний режим валютного курсу.

Режим фіксованого валютного курсу передбачає встановлення Національним банком обмінного курсу національної валюти до певної іноземної валюти або системи валют, відповідно, за обмеженої грошово-кредитної політики.

Виділимо переваги фіксованого валютного курсу:

- ✓ визначає стабільність зовнішньоекономічної діяльності, оскільки забезпечує зручність при плануванні міжнародних торгових і фінансових операцій, сприяє розвитку інвестиційного ринку;
- ✓ є дієвим у випадку недостатнього розвитку ринкових важелів і неефективності грошово-кредитної політики;
- ✓ використовується як антиінфляційний інструмент, оскільки сприяє зміцненню довіри населення до національної валюти і зменшенню антиінфляційних очікувань, дієвий в умовах значної залежності від імпорту.

Поряд з перевагами можна зазначити такі недоліки режиму фіксованого валютного курсу:

- ✓ складність визначення оптимальності обмінного курсу;
- ✓ неврахування змін ринкової ситуації, що призводить до завищення або заниження реального курсу національної валюти;
- ✓ призводить до обмеження ефективності грошово-кредитної політики, адже пріоритетним завданням монетарної політики при режимі фіксованого режиму валютного курсу є підтримка на одному рівні;
- ✓ потребує значного нагромадження золотовалютних резервів з метою проведення постійних валютних інтервенцій для підтримки встановленого рівня обмінного курсу, що в крайньому випадку може призвести до вичерпування золотовалютних резервів.

Плаваючий валютний курс – це співвідношення між валютами різних країн, що складається на ринку під впливом зміни попиту та пропозиції на національну й іноземну валюту. Плаваючий режим валютного курсу передбачає використання передусім ринкових механізмів регулювання курсових співвідношень валют під впливом зміни попиту і пропозиції. Однак це не виключає можливості впливу валютної політики центрального банку на механізми курсоутворення.

До переваг режиму плаваючого валютного курсу можна віднести:

- ✓ керуючись ринковими механізмами ,плаваючий валютний курс підтримує автоматичне регулювання платіжного балансу;
- ✓ сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки з урахуванням потреб світового господарства;
- ✓ сприяє ефективності та дієвості інструментів грошово-кредитної політики.

До недоліків режиму плаваючого валютного курсу належать:

- ✓ зростання ризику невизначеності у міжнародній торгівлі через непередбачуваність зовнішньої діяльності;
- ✓ суттєва залежність експорту та імпорту від змін валютних курсів , що може призвести до посилення циклічності розвитку економіки;
- ✓ може призвести до посилення інфляційного тиску.

Як поєднання двох зазначених вище систем, існує проміжний режим валютного курсу. Він представляє поєднання як державного регулювання, так і ринкової кон'юнктури.

Режим множинних валютних курсів – це форма реалізації валютно-курсової політики, за якої в країні застосовуються диференційовані курси національної валюти залежно від видів валютних операцій, учасників цих операцій та різновидів валют.

Основні недоліки режиму множинних валютних курсів:

- ✓ спотворення відносних цін у зовнішній торгівлі;
- ✓ негативний вплив на ефективність виробництва і розподіл ресурсів;
- ✓ сприяння отриманню прибутків не в реальному секторі, а на різницях між курсами валют;
- ✓ створення сприятливих умов діяльності для одних суб'єктів ринку і дискримінація інших, які не мають можливості користуватися сприятливим курсом.

В сучасних умовах розвитку світової економіки режим множинності валютних курсів здебільшого застосовується у країнах із нерозвинутими ринковими механізмами і слабкими позиціями на світових ринках.

Більшість провідних економістів і фахівців центральних банків різних країн дотримуються думки, що в умовах глобалізації економічних процесів із високим ступенем інтеграції фінансових ринків дедалі більшого поширення набувають лише режими плаваючого та фіксованого валютного курсу.

Розглянемо вплив режимів фіксованого і плаваючого валютних курсів на економіку країни.

Таблиця 1.4

Порівняльна характеристики режимів фіксованого і плаваючого обмінних курсів та їх впливу на розвиток економіки країни

Критерії порівняння	Режим фіксованого валютного курсу	Режим плаваючого валютного курсу
---------------------	-----------------------------------	----------------------------------

Продовження табл.1.4

Формування вартості валюти	Встановлюється центральним банком, не відображає реальної вартості валюти	Встановлюється під впливом ринкових механізмів, відображає реальну вартість валюти
Інфляція	Використовується як інструмент антиінфляційної політики, оскільки сприяє підвищенню довіри населення до національної валюти і обмеженню антиінфляційних очікувань.	Може спричиняти інфляційний тиск у зв'язку з одночасною зміною цін і процентних ставок
Платіжний баланс	Рівновага платіжного балансу контролюється центральним банком	Рівновага платіжного балансу забезпечується автоматично під дією ринкових важелів
Золото – валютні резерви	Потребує нагромадження значних обсягів золото-валютних резервів з метою проведення валютних інтервенцій	Не потребує нагромадження значних обсягів золото-валютних резервів, що розширює можливості монетарної політики
Монетарна політика	Обмеження проведення незалежної монетарної політики	Розширення можливостей монетарної політики
Інвести – ційний ринок	Сприяє підтримці стабільності інвестиційного ринку, передбачуваність і плановість зовнішніх операцій	Залежність інвестиційного ринку від коливань курсу спричиняє зростання рівня ризиковості та недовіри інвесторів до вітчизняної економіки

Кожен із валютно-курсних режимів має свої переваги і недоліки і в чистому вигляді майже не використовується. Крім того, на практиці досить складно визначити режим валютного курсу, оскільки в кожній країні він має свої

особливості і в більшості випадків поєднує риси двох ключових режимів валютних курсів.

Національний банк України у своїй валютно-курсовій політиці використовує загально визнані методи валютного регулювання, а саме:

- валютні інтервенції;
- дисконтну політику;
- валютні обмеження.

Валютна інтервенція – це пряме втручання центрального банку країни у функціонування валютного ринку через купівлю-продаж іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці [6,с.259]. Банк закупляє іноземну валюту, а коли існує надлишкова пропозиція і валютний курс перебуває на достатньо низькому рівні.

Головними цілями проведення валютних інтервенцій є [30,с.139-140]:

- ✓ підтримання на певному рівні курсу національної грошової одиниці з тим, щоб не допустити її знецінення або необґрунтованого зміцнення;
- ✓ стабілізація кон'юнктури на валютному ринку країни, тобто врівноваження попиту і пропозиції на іноземну валюту;
- ✓ підтримання курсу національної валюти на штучно заниженому рівні для стимулювання збільшення обсягів чистого експорту і підтримання конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.

Дисконтна, або облікова, політика – це метод регулювання валютного курсу, який зводиться до підвищення або зниження дисконтної (облікової) ставки центрального банку з метою впливу на рух зарубіжних короткострокових капіталів [6,с.260].

Напрямок зміни облікової ставки центрального банку в бік підвищення чи зниження залежить від типу грошово-кредитної політики (рестрикційного чи експансіоністського), що реалізується в конкретний період, та відповідних цілей регулятивного процесу, спрямованого на обмеження чи розширення кредитних можливостей банківської системи країни, що позначається на динаміці грошової

пропозиції та впливає на кон'юнктуру валютного ринку, позначаючись на змінах обмінного курсу[30,с.111].

Валютні обмеження – це система нормативних правил, які встановлюються в законодавчому та адміністративному порядку і спрямовані на обмеження операцій з іноземною та національною валютою, золотом та іншими валютними коштами на ринку і передбачають обов'язкову їх здачу казначейству [6,с.261].

Валютні обмеження використовуються для урівноваження платіжного балансу країни, регулювання курсу національної валюти і стримування впливу золотовалютних резервів. В умовах валютних обмежень практикується офіційне встановлення декількох валютних курсів. Це використовується як один із засобів збільшення експорту та обмеження імпорту товарів, а також для регулювання надходжень та використання іноземної валюти за іншими каналами. Класифікація можливих валютних обмежень представлена на рис. 1.4.

Рис.1.2. Класифікація валютних обмежень

В Україні механізм валютного регулювання, а зокрема встановлення курсу національної валюти щодо іноземних валют, в своєму розвитку пройшов декілька

стадій, а саме: від застосування вільно плаваючого курсу національної валюти до фіксованого з подальшим переходом до регульовано плаваючого курсу.

На даний час валютою, до якої прив'язується курс гривні, є долар США – одна з найбільш стійких та поширених іноземних валют. Долар США є базою валютних паритетів і є головною резервною валютою, а також міжнародним платіжним засобом. Крім того, такому прив'язуванню відповідають структурні особливості вітчизняного експорту та імпорту.

Відповідно до Конституції України та Закону України "Про Національний банк України" основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України, виходячи з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в країні. Згідно із спільною з МВФ програмою "Стенд-бай" Україна взяла на себе зобов'язання щодо поступового підвищення гнучкості курсу гривні в міру відновлення фінансової системи України і поглиблення механізмів монетарної трансмісії зміни відсоткових ставок [91]

Наразі динаміка офіційного курсу гривні до долара США відображає зміни її середньозважених котирувань на міжбанківському валютному ринку. Останні залежать від співвідношення між попитом та пропозицією іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку.

Вибір режиму валютного курсу визначається станом економіки, грошового обігу і платіжного балансу країни, її участю у міжнародному поділі праці та світовій торгівлі, динамікою імпорту й експорту, масштабами зовнішніх інвестицій і величиною зовнішнього боргу, наявністю належних запасів золотовалютних резервів, співвідношенням темпів інфляції в країні й за кордоном, відхиленням внутрішніх процентних ставок від ставок на світових фінансових ринках. Ефективність вибору форм валютно-курсової політики визначається адекватністю регулятивних важелів впливу центрального банку на організацію валютних відносин, відповідно до тих умов, у яких функціонує національна економіка, рівня її розвитку і ступеня інтеграції у світове господарство [30,с.222].

Разом із тим, попри складність вибору оптимального режиму обмінного курсу є певні критерії, пов'язані зі структурними та інституційними характеристиками економіки, які можна використати у процесі визначення форми реалізації валютно-курсової політики, яка найбільшою мірою відповідає поточним умовам функціонування господарства й організації валютних відносин. Такими критеріями можуть бути: ступінь відкритості економіки, масштаби економіки, диверсифікація експорту та імпорту, темпи інфляції, наявність валютних обмежень, стабільність економічного розвитку.

Проблема вибору курсового режиму в Україні неоднозначна. Коло проблем складають суперечності інтересів експортерів та імпортерів, слабкість ринкових засад курсоутворення для стимулювання експорту тощо. Приводом загострення дискусії про оптимальний режим валютного курсу стала світова економічна криза. З'явилися обґрунтування як щодо запровадження жорсткої фіксації, так і щодо прив'язки гривні до євро (корзини валют, де євро складатиме не менше 50%).

Аргументи на користь впровадження фіксованого курсу: низький рівень мобільності вітчизняної економіки, низька еластичність цін за умов державного регулювання вартості значного спектру продуктів та послуг, низька конкурентоспроможність виробництва.

Аргументами на користь впровадження плаваючого валютного курсу: можливість проводити дискретну грошово-кредитну політику без прив'язування грошової бази до обсягу валютних резервів; можливість підтримання ліквідності банківської системи, виконання функції позичальника останньої інстанції; більший ступінь контролю руху капіталу (шляхом номінальних змін, а не змін реального обмінного курсу).

Останнім часом багато країн надає перевагу плаваючим режимам валютного курсу, це обумовлюється тим, що все більше держав закінчило перехідний період реформування своїх економік і все більше інтегрується у міжнародні фінансові ринки [20, с.64].

Вітчизняний досвід використання "валютного коридору" (фіксованого курсу з повзучою прив'язкою) показав, що, з одного боку, в умовах припливу капіталу відбувається ревальвація національної валюти, що суперечить інтересам експортерів, а з іншого боку, такий режим є досить вразливим у разі відпливу капіталу (глобальної спекулятивної атаки), спричинює втрату валютних резервів і, зрештою, різке знецінення національної валюти [9,с.25].

Україна чітко сформулювала свій пріоритет щодо інтеграції з країнами Західної Європи. Це означає, що в міру просування у цьому напрямі наша країна підключатиметься до міжнародних фінансових ринків і ставатиме цікавішою для міжнародних інвесторів. Тому з високою вірогідністю можна очікувати на ухвалення рішень стосовно переходу до плаваючого валютного курсу як механізму довгострокової валютної політики. Проте, зростання волатильності валютного курсу не має бути самоціллю, оскільки в країні ще недостатньо розвинуті фінансова і банківська системи, отже різка відмова НБУ від участі на валютному ринку може сформувати дефіцит ліквідності у банківській системі та призвести до підвищення відсоткових ставок.

На нашу думку, успішна політика регулювання режиму валютного курсу має поєднувати елементи гнучкості і контролю, а її орієнтиром має стати поетапний перехід до режиму плаваючого валютного курсу.

1.3. Особливості становлення та розвитку національної системи валютного регулювання і валютного контролю

Становлення сучасної прогресивної економіки України неможливі без створення розвинутої фінансово-грошової системи. Невід'ємною складовою цієї системи є валютно-фінансова підсистема, яка охоплює діяльність на території України резидентів та нерезидентів, пов'язану з рухом валютних цінностей у будь-якій формі.

Використання валютних цінностей в Україні потребує певної регламентації та регулювання з боку уряду та Національного банку України. У зв'язку з цим зростає роль національного валютного законодавства у визначенні порядку обігу іноземної валюти на території України з урахуванням необхідності

забезпечення пріоритету грошової одиниці України, захисту її купівельної спроможності та врегулювання інших умов, які впливають на конвертованість національної грошової одиниці.

Сучасна система валютного регулювання та валютного контролю в Україні сформована за досить складних і суперечливих соціально-економічних умов. На процес її становлення впливав ряд негативних факторів, зокрема, різке падіння обсягів виробництва, розрив традиційних господарських зв'язків між колишніми республіками СРСР, гіперінфляція, зміна валютного режиму державної монополії на режим валютних обмежень та посиленням ентропійних (хаотичних) процесів у економіці.

До 16 листопада 1992 р., єдиним платіжним засобом на території України був радянський рубль, а також діяла радянська система множинних курсів для різних типів балансів за поточними операціями і за балансом руху капіталу. У цей період Україна не мала власного валютного законодавства, тому суб'єкти господарювання та зовнішньоекономічної діяльності діяли відповідно до законодавства СРСР. Характерною особливістю даного періоду розвитку економіки України було наявність значних валютних обмежень при вкрай недосконалому валютному законодавстві, це сприяло створенню «тіньового» сектора валютного ринку. За різними джерелами, вплив коштів до нього складав за вказаний період 12 – 20 млрд. дол. США [19,с.10].

Правовою основою функціонування валютного ринку в Україні як незалежної держави в цей період стало прийняття 16 квітня 1991 р. закону "Про зовнішньоекономічну діяльність", який базувався, в основному, на неринкових методах управління валютною сферою в Україні [6,с.60].

Валютний контроль в Україні почав здійснюватися відразу після проголошення її незалежності та виходу з рублевої зони у листопаді 1992 р. і саме у листопаді 1992 – березні 1993 рр. почала формуватися національна система валютного регулювання .

З 10 січня 1992 р. в Україні були запроваджені в обіг готівкові купоно-карбованці Національного банку України, які виконували функції засобу платежу

разом з рублевими банкнотами. На підставі Указу Президента України «Про реформу грошової системи України» від 16 листопада 1992 року, купонокарбованець був запроваджений і в безготівковий обіг [19,с.12].

Цим же Указом були введені досить високі податки на товари експортерів та вимога обов'язкового здавання експортерами усього валютного виторгу державі, значно зростали розміри введених акцизних зборів на цілу низку імпортованих товарів.

Такі дії держави призвели до значного обмеження валютного ринку України та до відхилення курсу національної валюти від паритету купівельної спроможності, значному зростанні цін та різкому скороченні податкових надходжень від підприємств протягом 1992 р.

Для виправлення ситуації на валютному ринку, збалансування експортних та імпортованих цін, наприкінці грудня 1992 року карбованець був девальвований до рівня 1,54 українського карбованця за 1 російський рубль. Курс карбованця до долара США становив 638 українських карбованців за 1 доллар США. Однак дана девальвація виявилася недостатньо ефективною для забезпечення на валютному ринку достатньої кількості іноземної валюти (як у готівковій, так і в безготівковій формі) для розрахунків по імпортованих контрактах.

Особлива увага уряду та Національного банку України була направлена на розвиток мереж обмінних пунктів. Будь-які обмеження на ввіз та вивіз готівкових російських рублів були скасовані, а це призвело, що їх власники (особливо в східних регіонах України) не здійснювали обмін російських купюр на карбованці.

Національний банк України наприкінці 1992 р. розпочав роботу щодо створення Офіційного валютного резерву України, структура якого була затверджена Правлінням НБУ, у певних пропорціях: долари США - 40 %, марки ФРН – 20%, ЕКЮ – 20%, інші валюти – 15%, золото – 5 %. Значні надії на створення золотовалютного резерву покладалися на підтримку міжнародних валютно-фінансових організацій, однак значної фінансової допомоги з їхнього боку у той час не було надано [6,с.34].

У березні 1993 р. набуло чинності нове валютне законодавство, яке дещо лібералізувало валютний ринок. Основним законодавчим актом у цій сфері став Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. Згідно з цим Декретом було передбачено встановлення Національним банком України валютного (обмінного) курсу національної грошової одиниці на підставі торгів на міжбанківському валютному ринку та надано право встановлювати граничний розмір маржі при проведенні операцій з валютою на міжбанківському валютному ринку України для уповноважених банків та небанківських кредитно-фінансових установ [92].

Протягом 1992 р. експортний податок поступово скорочувався, а в березні 1993 р., після введення нового валютного законодавства, відбувається стабілізація валютного ринку. Кошти у вільно конвертованих валютах (без обмежень) могли купуватися виключно українськими резидентами на валютних аукціонах НБУ з посередництвом уповноважених банків після пред'явлення резидентами вже укладених контрактів на імпорт.

Було скорочено обов'язковий продаж підприємствами надходжень від експорту у вільно конвертованих валютах – зі 100 % (за завищеним офіційним курсом) до 50 % (за курсом УМВБ). Як наслідок, пропозиція долара на аукціонах УМВБ зросла майже в 10 разів.

Проте, влітку 1993 р. ситуація на валютному ринку стала катастрофічною. Не зважаючи на збільшення надходжень іноземної валюти, її хронічно не вистачало, особливо, на оплату критичного імпорту (зокрема нафти і газу). Відповідно до ситуації, Національний Банк на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року прийняв рішення про жорстку фіксацію обмінного курсу українського карбованця до долара США, німецької марки та російського рубля. Одночасно Кабінетом Міністрів був створений Тендерний комітет, який здійснював перерозподіл іноземної валюти, що викупувалась у резидентів у порядку обов'язкового продажу валютних надходжень, для забезпечення імпортних контрактів. Зокрема, 40 % валютних надходжень на користь резидентів повинно було продаватись уряду через Тендерний комітет за

офіційно встановленим валютним курсом, який був значно нижчим від ринкового, 10% – Національному банку також за зниженим обмінним курсом. Решта валютних надходжень могла зберігатись на валютних рахунках резидентів або ж, у разі потреби, продаватись Національному банку за курсом, який також був вищим від офіційного у 2-3 рази [57,с.14].

Множинність валютних курсів, за умови існування паралельних валютних ринків, спричинила відтік капіталів за межі України. Причинами цього був послаблений контроль з боку державних органів, відсутність макроекономічної стабільності. Як результат, пропозиція конвертованих валют суттєво скоротилася, що збільшило розрив між офіційним курсом і курсом на УМВБ. Суть розриву міжбанківського і ринкового курсів полягала в обмеженому доступі комерційних банків до валютних аукціонів НБУ та у відборі контрактів, що допускалися до торгів.

Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо удосконалення валютного регулювання» від 2 листопада 1993 р. було тимчасово призупинено валютні торги на УМВБ та заборонено здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти на інших біржах. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»», який був прийнятий у листопаді 1993 р., обмінні курси іноземних валют встановлювалися Національним банком України за погодженням з Кабінетом Міністрів України [46].

Протягом жовтня 1994 р. – вересня 1996 р. відбувається подальша лібералізації валютного ринку, встановлення єдиного обмінного курсу для готівкових розрахунків та підготовка умов для введення нової грошової одиниці – гривні,основи закладалися Указом Президента України від 22 серпня 1994 р., який визначав правові рамки функціонування та організації міжбанківського валютного ринку і передбачав у II півріччі 1994 р. здійснити поступове зближення й уніфікацію офіційного і ринкового валютних курсів. Не відбулися зміни щодо вимог продажу 50 % валютного виторгу підприємствами, однак були скоректовані пропорції продажу: 30 % – за офіційним курсом для Тендерного комітету, 10 % –

за ринковим (аукціонним) курсом для офіційного резерву НБУ, 10 % – на валютний аукціон НБУ [6,с.22].

Постановою Правління Національного банку України «Про уніфікацію курсу українського карбованця до іноземних валют та лібералізацію валютного ринку України» від 22 жовтня 1994 р. було проголошено, що офіційний курс карбованця до долара США, німецької марки, російського та білоруського рублів встановлюється на підставі результатів торгів на УМВБ, тобто постійно піддається змінам. Встановлений у такий спосіб офіційний курс карбованця використовувався під час здійснення усіх безготівкових і готівкових операцій продажу та купівлі іноземної валюти. Таким чином, фіксований курс карбованця до іноземних валют, що використовувався Тендерним комітетом, було відмінено, а множинність курсів - ліквідовано. У країні залишився один законний курс, який був прогресивним для розвитку валютного ринку України.

Для збільшення переліку операцій, які здійснюються на валютному ринку, Національний банк України дозволив уповноваженим банкам приймати заявки клієнтів на купівлю іноземної валюти для проведення ліцензійних валютних операцій, пов'язаних із рухом капіталу, а також для обслуговування заборгованості за кредитами в іноземній валюті, наданими резидентами України чи нерезидентами.

З метою проведення державної програми економічних реформ Постановою Правління Національного банку України «Про заходи щодо лібералізації валютного ринку України» від 16 травня 1995 р., було надано дозвіл на здійснення обов'язкового продажу валютних надходжень та вільних валютних коштів резидентів України через Українську міжбанківську валютну біржу та через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України. Цією постановою прийнято рішення про недоцільність подальшого продовження обов'язкового викупу до Офіційного валютного резерву Національного банку України 10 % валютних надходжень від суб'єктів господарської діяльності. Ці заходи мали сприяти кращому виконанню контрактів щодо імпорту продукції в

Україну та дати можливість здійснювати попередню оплату на користь нерезидента.

Також було реалізовано проголошений ще у лютому 1994 р. Верховною Радою України підхід до посилення адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення правил здійснення валютних операцій. Влітку 1994 р. розвиток ідеї щодо посилення адміністративного контролю знайшов своє відображення в президентському рішенні про необхідність декларування резидентами не лише наявності, а й відсутності інвестицій і валютних коштів за кордоном, що в майбутньому призведе до бюрократизації зовнішньоторговельного обороту [25,с.87].

Досягнення фінансової стабілізації у 1996 р., завдяки відповідному валютному регулюванню, дало можливість у вересні цього ж самого року провести грошову реформу, котра стала початком третього етапу розвитку національної системи валютного регулювання та валютного контролю. Дана реформа була неконфіскаційного характеру і передбачала заміну карбованця новою грошовою одиницею – гривнею, у співвідношенні 1 грн. до 100 тис. крб. З 2 вересня було встановлено офіційний обмінний курс гривні до іноземних валют. Порядок обов'язкового продажу валютних надходжень резидентів на міжбанківському валютному ринку України залишався незмінний до червня 1997 р., однак був скасований Законом України «Про внесення змін до деяких декретів Кабінету Міністрів України з питань валютного регулювання» [25,с.89].

Розвиток національного валютного ринку, забезпечення внутрішньої конвертованості та певна стабілізація національної валюти сприяли тому, що Україна у травні 1997 р. могла заявити про приєднання до статті УІІІ Статуту МВФ. Отже, з юридичної точки зору, у рамках світової валютної системи гривня є вільно конвертованою валютою за поточними операціями.

Перше півріччя 1998 р. характеризувалося постійною девальвацією національної валюти. Влітку темпи девальвації збільшились, що поставило під загрозу стабільність гривні й спричинило Національний банк провести комплекс заходів, які були спрямовані на покращення ситуації на валютному ринку. У

вересні був повторно уведений обов'язковий продаж 50 % валютних надходжень резидентів при здійсненні операцій та розширено межі валютного коридору.

Протягом 1999–2004 рр. відбувається поступове відновлення та стабілізація системи валютного регулювання та валютного контролю. Швидкі та ефективні заходи адміністративного характеру, втручання Національного банку України дозволили уже в 2000 р. збільшити золотовалютні резерви приблизно у два рази та підвищити конкурентоспроможність національної валюти. Після стабілізації на валютному ринку України Національний банк України впроваджував заходи, спрямовані на лібералізацію валютної політики, а саме: запровадження плаваючого режиму обмінного курсу національної валюти; скасування обмежень на авансову оплату імпорتنих контрактів; збільшення розміру маржі з 5 до 10 % від офіційного курсу Національного банку України при проведенні операцій з готівковою іноземною валютою; дозвіл комерційним банкам надавати кредити фізичним особам у готівковій іноземній валюті та ін.

Банківська криза наприкінці 2004 р. була спричинена політичними чинниками, які виникли внаслідок політично-економічної ситуації в період проведення президентських виборів 2004 – 2005 рр. Це призвело до посилення недовіри населення до банківської системи і відтоку коштів з депозитних вкладів населення та ажіотажного попиту населення на готівкову валюту [53,с.150]. Для попередження валютної кризи в умовах стрімкого зростання попиту фізичних осіб на готівкову іноземну валюту Правлінням Національного банку України від 29.09.2004 року була прийнята постанова № 462 «Про продаж Національним банком України готівкової іноземної валюти та внесення змін до Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України». Цією постановою на період кризи були внесені зміни в Інструкцію «Про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України».

Крім того, постановою Правління Національного банку України від 30.11.2004 р. «Про тимчасові заходи щодо діяльності банків» було встановлено, що одноразовий продаж клієнтам готівкової іноземної валюти не може

перевищувати одну тисячу доларів США [53,с.169]. Куплена уповноваженими банками у Національного банку України готівкова іноземна валюта направлялась винятково для продажу її населенню через операційні каси банків та пункти обміну іноземної валюти. Комерційні банки щоденно звітували про обсяги проданої готівкової валюти. Працівники обласних управлінь Національного банку України щоденно здійснювали перевірки операційних кас банків та пунктів обміну валюти щодо дотримання банками нових вимог.

З 2005 року до IV кварталу 2008 року в Україні спостерігався приплив іноземних інвестицій, що давало Національному банку можливість поповнювати міжнародні резерви та підтримувати курс гривні на стабільному рівні.

З II половини 2008 р. по 2009 р. валютне регулювання та валютний контроль в умовах кризи, спричиненої перегрівом міжнародних фінансових ринків та недосконалістю архітектури світової валютної системи. В 2008 році рейдерська атака на «Промінвестбанк» спричинила недовіру населення до банківської системи в цілому, що призвело до відтоку коштів з банківської системи, та одночасно, в умовах світової фінансової кризи, зріс попит на іноземну валюту з боку державних, корпоративних та банківських установ для погашення зовнішніх зобов'язань, а також з боку нерезидентів для виведення інвестицій за межі України.

В умовах нестачі коштів для підтримки курсу гривні Національному банку України довелось девальвувати її курс в грудні 2008 р. до рівня 7,7 грн. за долар США. Недовіра до банківської системи та високий ступінь доларизації кредитів фізичних осіб спричинив також шалений тиск на готівковий валютний ринок з боку населення. У листопаді 2008 р. продаж валюти населенням зменшився в 2,5 раза, що зумовило зменшення рівня її продажу банками в грудні в 2,3 раза порівняно з вереснем 2008 р. [64].

Задля мінімізації дефіциту іноземної валюти та зниження девальваційного тиску на гривню впродовж IV кварталу 2008 року Національний банк України проводив активні валютні інтервенції шляхом продажу 10,3 млрд. дол. США.

Крім того, для нейтралізації негативних наслідків світової фінансової кризи Національним банком України, починаючи з жовтня 2008 року, було прийнято цілу низку постанов, зокрема:

- ✓ від 28.07.2008 № 216 «Про затвердження Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів і змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України»;
- ✓ від 11.10.2008 № 319 «Про додаткові заходи щодо діяльності банків»;
- ✓ від 23.10.2008 № 336 «Про внесення зміни до Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою»;
- ✓ від 04.12.2008 № 413 «Про окремі питання діяльності банків»;
- ✓ від 18.12.2008 № 435 «Про функціонування безготівкового міжбанківського валютного ринку України»;
- ✓ від 01.12.2008 № 408 «Про здійснення операцій з купівлі та продажу готівкових іноземних валют»;
- ✓ від 29.12.2008 № 469 «Про запровадження Національним банком України валютних аукціонів» [39].

У сфері готівкового обігу встановлювалась гранична маржа між купівлею-продажем іноземної валюти в розмірі 5 %. Ця норма була скоригована постановою Правління НБУ від 05.11.2008 р. № 353, в якій зазначалось, що продаж готівкової іноземної валюти повинний здійснюватись за офіційним курсом, а купівля – не менше 3 % від курсу продажу. Для максимізації прибутку від готівкових операцій уповноважені банки почали встановлювати комісії на продаж готівкової валюти, що фактично привело значення готівкових курсів продажу валюти до ринкових значень. Тому згідно з постановою Правління НБУ від 01.12.2008 р. ці обмеження були зняті.

Для зниження попиту на іноземну валюту на безготівковому ринку Правлінням НБУ згідно з постановою від 18.12.2008 № 435 «Про функціонування безготівкового валютного ринку України» було обмежено право банків здійснювати арбітражні операції. В умовах можливого загострення фінансової

кризи в кінці 2009 р. серед першочергових заходів валютного регулювання було відновлення обов'язкового продажу експортної виручки на рівні 50 або 75 % [64].

В посткризовий період більшість заходів з валютного регулювання, зокрема у 2010 році спрямовувались на відміну (або послаблення впливу) адміністративних інструментів регулювання валютних відносин та їх подальшу лібералізацію (дод.Б) . Даний процес обумовлювався як позитивними тенденціями на валютному ринку України, так і зобов'язаннями України щодо поступової лібералізації валютного ринку передбачених Меморандумом про економічну і фінансову політику з МВФ, а також планом заходів з лібералізації валютного ринку в рамках реалізації програми "Стенд-бай".

Ключовим заходом валютного регулювання у 2011 році, стало затвердження Національним банком Положення «Про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій». Даним документом суттєво спрощено процедуру ліцензування валютних операцій: замість декількох письмових дозволів на здійснення окремих валютних операцій тепер банк отримує одну генеральну ліцензію із переліком усіх валютних операцій, які він має право здійснювати. Також суттєво спрощено вимоги для отримання генеральної ліцензії або для розширення переліку валютних операцій, які нею передбачені [51].

Як наслідок, можна прогнозувати підвищення конкуренції на валютному ринку України як шляхом розширення спектру валютних операцій середніми та малими банками, так і шляхом залучення до операцій на валютному ринку філій іноземних банків. Зазначені процеси засвідчують поступальний розвиток валютного регулювання в Україні у контексті фінансової глобалізації.

Восени 2012 року спостерігається зворотній процес до збільшення адміністративного впливу Національного банку України на валютний ринок. Даний вплив проявляється у прийнятті постанов Правління НБУ від 16 листопада 2012 року № 475 та № 476 .

Постановою № 475 встановлено вимогу щодо обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку України надходжень в іноземній валюті

у вигляді валютної виручки резидентів від продажу товарів за зовнішньоекономічними договорами.

Постановою № 476 Національний банк зобов'язав комерційні банки продавати надходження із-за меж України в іноземній валюті на користь фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) у сумі, що дорівнює або перевищує в еквіваленті 150 000 гривень за місяць [51].

Дані заходи сприяли збільшенню обсягу пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України в умовах від'ємного сальдо платіжного балансу, яке переважно було спричиненого несприятливою кон'юнктурою на світових ринках металу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1. Валютне регулювання є виконанням державою функцій регламентації валютних відносин, встановлення прав та обов'язків суб'єктів цих відносин. Стосовно валютного контролю, то він фактично зводиться до проведення діяльності з контролю за дотриманням відповідними суб'єктами норм чинного законодавства щодо здійснення ними конкретних валютних операцій. Саме через систему валютного регулювання в комплексі з механізмом валютного контролю реалізується валютна політика держави.

2. У процесі проведеного критичного узагальнення підходів визначення валютного регулювання та валютного контролю підтверджено відсутність єдиної позиції щодо трактування досліджуваних понять. Найбільш прийнятним, на нашу думку, є визначення валютного регулювання як комплекс заходів, здійснюваних державними органами з метою організації функціонування валютного ринку та визначення порядку проведення операцій з валютними цінностями.

Щодо валютного контролю, на нашу думку, можна охарактеризувати як врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених контролюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування закріплених законом методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій.

3. До основних завдань здійснення валютного регулювання та валютного контролю в сучасних умовах можна віднести :

- 1) організація системи курсоутворення, захист і забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;
- 2) регулювання платіжної функції іноземної валюти та інших іноземних інструментів, регламентація поточних операцій платіжного балансу;
- 3) організація внутрішнього валютного ринку;
- 4) регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;
- 5) регулювання процесів утворення та руху валютного капіталу, захист іноземних інвестицій;

б) встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;

7) забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок.

4. Валютно-курсова політика як форма валютного регулювання відіграє важливу роль у функціонуванні економіки в будь-якій країні. Відомо, що саме за допомогою валютно-курсової політики здійснюється вплив не лише на експортно-імпортні операції, але й на стан платіжного балансу держави, темпи інфляції в країні тощо. Економічний зміст проведення цієї політики полягає у визначенні режиму валютного курсу в країні, а також у офіційному заниженні або підвищенні курсу національної грошової одиниці в процесі здійснення валютної політики, залежно від того, які цілі ставить перед собою Національний банк України.

5. За роки незалежності нашої держави система валютного регулювання та валютного контролю пройшла складний шлях формування, характерною ознакою якого є наявність безпосереднього взаємозв'язку між циклічністю економічних процесів та рівнем розвитку системи валютного регулювання та контролю. На сучасному етапі пріоритетним завданням є подальша лібералізація вітчизняної системи валютного регулювання і валютного контролю з урахуванням кон'юнктури світових фінансових ринків.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

2.1 Особливості застосування та оцінка ефективності інструментів валютного регулювання в Україні

Одним із фундаментальних принципів використання інструментів валютного регулювання є принцип «ефективності», котрий слугує для оцінки економічного ефекту застосування інструментів та характеризує рівень відповідності результатів їх застосування цілям валютної політики. Таким чином, ефективність інструментів валютного регулювання виступає інтегральною характеристикою їх дієвості та потребує окремого дослідження на основі фактичних даних.

Проаналізуємо ефективність застосування окремих інструментів валютного регулювання та їх груп. Найбільший вплив на параметри валютного ринку України мають економічні й адміністративні інструменти прямого впливу. Поділ інструментів регулювання економічних відносин на економічні й адміністративні є загальноновизнаним та обумовлюється природою регулятивного впливу на економічні процеси.

До складу основних економічних інструментів валютної політики центрального банку належать: регулювання режиму валютного курсу, девальвація і ревальвація валют, диверсифікація валютних резервів, девізна політика.

Другою групою інструментів прямого впливу є адміністративні методи, найбільш розповсюдженим з яких є валютні обмеження. Останні реалізуються за допомогою встановлення законодавчих або нормативних правил щодо заборони, лімітування і регламентації операцій резидентів і нерезидентів з валютою і валютними цінностями. Потрібно зазначити, що протягом 2009–2013 років НБУ активно застосовував даний інструмент валютного регулювання. Національний банк запроваджував заходи з удосконалення правил і процедур роботи на валютному ринку з одночасним удосконаленням механізмів контролю за проведенням валютних операцій.

Девальвація як інструмент валютного регулювання майже не застосовується в Україні. Фактичні тренди щодо девальвації гривні формуються з урахуванням об'єктивних тенденцій, що складаються у сфері зовнішньоекономічної діяльності резидентів України та зовнішніх шоків. У свою чергу, НБУ переважно намагається згладжувати вплив зазначених тенденцій для забезпечення поступальної та прогнозованої девальвації валютних курсів.

Ревальвація як інструмент валютного регулювання застосовувалась НБУ навесні 2005 р. та 2008 року. Дані процеси переважно обумовлювались впливом зовнішніх чинників, які визначали структуру та динаміку платіжного балансу країни. Таким чином, девальвація або ревальвація не є повноцінними інструментами валютного регулювання в Україні. Національний банк не має достатніх ресурсів для практичної реалізації ринковими методами (незалежно від дії зовнішніх чинників) стратегічної політики щодо девальвації чи ревальвації національної валюти.

Диверсифікація валютних резервів як інструмент валютної політики НБУ спрямована на захист від валютного ризику офіційних резервів держави. Дані резерви необхідні для здійснення міжнародних розрахунків і проведення валютних інтервенцій. Таким чином, даний інструмент відіграє пасивну роль (безпосередньо майже не впливає на параметри валютного ринку України), а переважно використовується як допоміжний інструмент, що забезпечує ефективність інших інструментів валютного регулювання (насамперед валютних інтервенцій).

Вперше, за період кризи (з IV кварталу 2008 року) за результатами першого півріччя 2010 року було сформоване додатне (5,1 млрд. дол. США) зведене сальдо платіжного балансу. Додатне сальдо балансу обумовило відповідне зростання резервних активів за рахунок операцій НБУ на валютному ринку України. Але через курсові ефекти (девальвація євро та інших валют, в яких деноміновано резерви, відносно долара США) обсяг резервів зріс лише на 4,4 млрд. дол. США до 29.5 млрд. дол. США (4,9 місяців імпорту майбутнього періоду). Така

тенденція забезпечила подальше збереження додатного сальдо платіжного балансу, який у II кварталі 2011 року становив 6,8 млрд. дол. США.

Офіційні резерви України складаються із чотирьох груп активів: цінні папери деноміновані в іноземній валюті; готівка та депозити в іноземній валюті, монетарне золото та спеціальні права запозичення (СПЗ).

За період що досліджувався найменшою була частка СПЗ, яка коливалась у межах 0,004 % - 0,24%. Частка монетарного золота протягом 2006-2007 років коливалась у межах 1,42 %-1,61 %, а в умовах розвитку кризових явищ збільшилась більше ніж у два рази і станом на 01.07.2011 р. становила 3,58 %.

Найбільш визначальною тенденцією, що характеризує особливості застосування диверсифікації валютних резервів, як інструмента валютної політики, є суттєве зростання (з 20,35% станом на 01.01.2006 р. до 55,93% станом на 01.07.2011 р.) частки цінних паперів деномінованих в іноземній валюті. З іншого боку, у досліджуваному періоді спостерігалось суттєве зменшення (на 37,75%) частки готівки та депозитів у іноземній валюті. Протягом 2012 року обсяг монетарного золота в резервних активах виріс на 13,89% (до 9,18 млрд грн.), цінних паперів України – на 37,63%(до 104,57 млрд грн.), кредитів банкам та іншим позичальникам - на 7,84 % - до 65,05 млрд грн. Внески в рахунок квоти МВФ склали в 2012-му році 16,85 млрд грн.(в порівнянні з 2011 роком).

Зобов'язання НБУ за 2012 рік скоротилися на 6,17% – до 316,13 млрд грн, в тому числі перед МВФ – на 27,41% (до 55,76 млрд грн.). І ця тенденція зберігається. Скоріш за все, зазначені зміни у структурі резервів обумовлені необхідністю ефективного управління офіційними резервами держави в умовах загострення кризових явищ на світових фінансових ринках.

Останнім економічним інструментом валютного регулювання, який розглядається нами у межах даного дослідження є девізна політика. Основною формою девізної політики в Україні є валютні інтервенції НБУ. Здійснюючи валютні інтервенції Національний банк намагається збалансувати попит та пропозицію іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України, що

у свою чергу забезпечує прогнозований та економічно обґрунтований рівень валютного курсу.

Протягом останніх років валютні інтервенції є основними економічним інструментом валютного регулювання в Україні. У стабільних умовах валютні інтервенції забезпечують нарощування офіційних резервів держави та збільшення грошової маси [38,с.181].

На рис. 2.1 наведено динаміку валютних інтервенцій та міжнародних резервів НБУ долара США.

Динаміка показників валютного ринку в 2010 році була різноспрямованою. Сезонне скорочення надходжень іноземної валюти до країни на початку року створювало девальваційний тиск на гривню та вимагало від Національного банку України проведення регулярних інтервенцій із продажу іноземної валюти, завдяки яким вдалося певним чином компенсувати недостатність пропозиції іноземної валюти на ринку та значною мірою задовольнити попит на неї.

Для мінімізації девальваційного тиску на гривню НБУ активно проводив валютні інтервенції шляхом продажу іноземної валюти протягом вересня 2009 р. – лютого 2010 р. Обсяги продажу валюти за 2009 рік становили 10.4 млрд. дол. США (у 2008 році – 3.9 млрд. дол. США). Протягом вересня 2009 р. – лютого 2010 р. валютні інтервенції НБУ Натомість уже із середини лютого і до вересня на міжбанківському валютному ринку спостерігалось суттєве збільшення валютної пропозиції завдяки зростанню обсягів надходжень іноземної валюти на рахунки резидентів. Це дало можливість Національному банку України поповнювати міжнародні резерви.

У вересні ситуація на валютному ринку знову змінилася. Протягом чотирьох останніх місяців року на ньому стійко домінував попит на іноземну валюту. За цих умов дефіцит іноземної валюти нівелювався як інтервенціями Національного банку України, так і курсовими коливаннями гривні.

У III кварталі 2011 року втримувалося перевищення валютних надходжень від нерезидентів над переказами на їх користь. Водночас тривало поступове зниження курсу гривні до долара США на фоні зростаючого попиту на іноземну

валюту. Офіційний курс гривні у III кварталі знизився на 0.01% і на 30.09.2011 становив 797,27 грн. за 100 доларів США. Зниження курсу відбувалося на фоні підвищеного попиту на іноземну валюту. Стрімке зростання попиту на міжбанківському валютному ринку спостерігалось у вересні, коли він виявився більшим, за пропозицію іноземної валюти. З метою врівноваження валютного ринку Національний банк України проводив на ньому політику активних інтервенцій, виступаючи як продавцем, так і покупцем іноземної валюти. Загальне сальдо валютних інтервенцій у III кварталі було від'ємним і становило 1.9 млрд. дол. США (в еквіваленті). У вересні воно становило майже «мінус» 2.0 млрд. дол. США і було найбільшим після грудня 2008 року. У II кварталі 2011 року сальдо валютних інтервенцій Національного банку України становило «мінус» 0.3 млрд. дол. США (в еквіваленті), у I кварталі – 0.5 млрд. дол. США (в еквіваленті) [36].

Починаючи з березня 2010 року НБУ почав активно викуповувати валюту на міжбанківському ринку, з одного боку стримуючи подальшу ревальвацію гривні, а з іншого поповнюючи валютні резерви, обсяг яких суттєво зменшився в умовах фінансової кризи. Зменшення обсягу викупу іноземної валюти у червні-серпні пов'язано, перш за все, із дією сезонних факторів. У порівнянні із мінімальним значенням у лютому 2010 року (24,2 млрд. дол. США) внаслідок додатних валютних інтервенцій обсяг офіційних резервів у серпні 2010 року зріс на 35.4% і станом на 31.08.2010 р. дорівнював 32,7 млрд. дол. США. Загалом, у 2010 році міжнародні (золотовалютні) резерви України зросли на 8.1 млрд. дол. США і на 01.01.2011 р. становили 34.6 млрд. дол. США.

Стрімке збільшення продажу іноземної валюти у вересні 2011 року сприяли тому, що міжнародні золотовалютні резерви України скоротилися на 8,5%, або на 3,256 млрд. дол. США, і станом на 1 жовтня склали 34,95 млрд. дол. США.

У грудні 2012 року ситуація на валютному ринку з одного боку формувалася під впливом дії застосованих адміністративних чинників, а з іншого – сезонним підвищенням попиту на гривню і зниженням девальваційних очікувань. Зважаючи на зазначене, відбулося деяке зниження напруги на

валютному ринку. Щоб згладити коливання курсу гривні, впродовж грудня НБУ продовжував проводити інтервенції з продажу валюти на міжбанківському ринку. Сальдо інтервенцій було сформовано від'ємне, однак на значно нижчому рівні, ніж у листопаді (1,7 млрд. дол. США): за оперативною інформацією НБУ – 433,1 млн. дол. США. Загалом з початку 2012 року від'ємне сальдо інтервенцій становило 7,5 млрд. дол. США проти від'ємного на рівні 3,7 млрд. дол. США у 2011 році.

На динаміку міжнародних валютних резервів також чинили вплив платежі за державним боргом. Зокрема виплати купонного доходу за облігаціями зовнішньої державної позики 2003, 2011 та 2012 років на загальну суму близько 98 млн. дол. США². На кінець грудня міжнародні валютні резерви становили 24,5 млрд. дол. США (найнижчий рівень з березня 2010 року), скоротившись за місяць на 3,2 % (або на 0,8 млрд. дол. США; з початку 2012 року – скорочення на 7,2 млрд. дол. США або на 22,8 %).

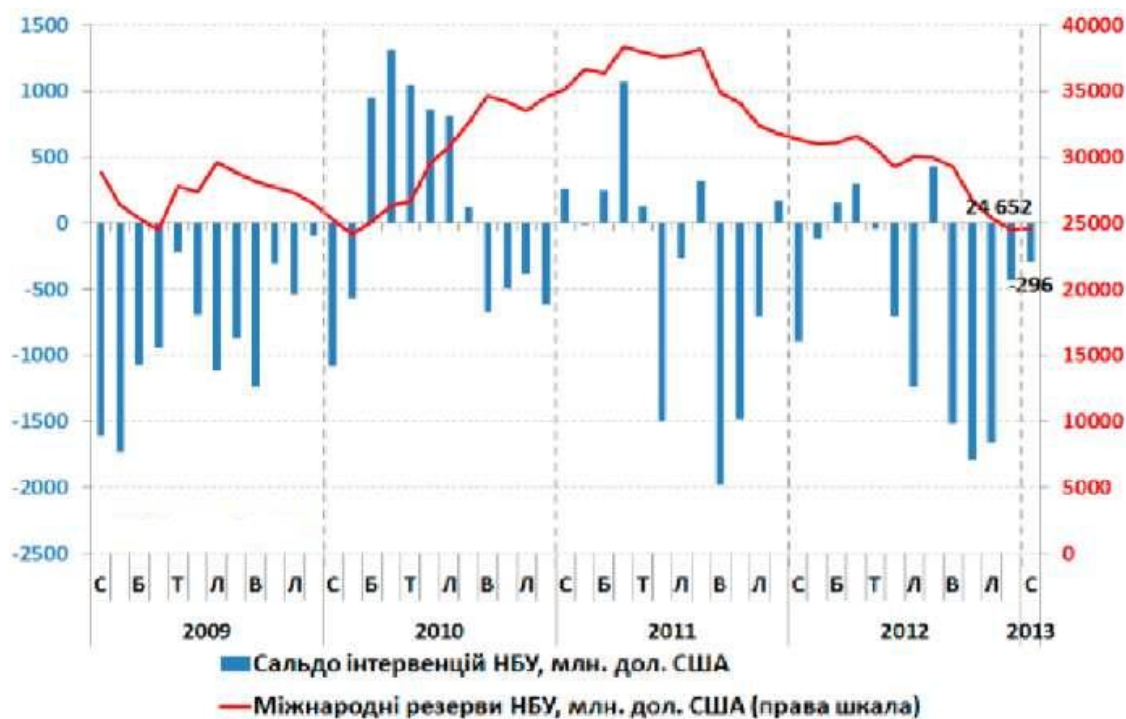
Протягом 2012 року НБУ активно застосовував адміністративні інструменти валютного регулювання, зокрема введення вимоги обов'язкового продажу валютної виручки експортерів, обов'язкового продажу на міжбанківському ринку надходжень з-поза меж України в іноземній валюті на користь фізичних осіб та наміри введення у свою чергу фундаментальні фактори (погіршення стану платіжного балансу, несприятлива зовнішня кон'юнктура, рівень сплат за кредитами, девальваційні очікування) несуть основні ризики девальвації національної валюти.

У січні 2013 року ситуація на валютному ринку продовжувала формуватися в нестабільних внутрішніх умовах, зокрема – високого рівня зовнішньої заборгованості, формування негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу.

З метою згладжування коливань курсу гривні та стабілізації ситуації на валютному ринку НБУ проводив інтервенції з продажу валюти. Сальдо інтервенцій сформувалося від'ємним на рівні 296,4 млн. дол. США (за оперативною інформацією НБУ), але на значно нижчому, ніж у попередні три

місяці, рівні (у грудні – 433,1 млн. дол. США, у листопаді – 1,7 млрд. дол. США, у жовтні – 1,8 млрд. дол. США).

На динаміку міжнародних валютних резервів, крім від'ємних валютних інтервенцій, в основному вплинули внутрішні запозичення уряду, його платежі з погашення і обслуговування державного й гарантованого боргу. Зокрема, упродовж січня здійснювалися виплати купонного доходу за облігаціями зовнішньої державної позики 2012 року на загальну суму 120,25 млн. дол. США. Станом на 31.01.2013 міжнародні валютні резерви становили близько 24,2 млрд. дол. США, скоротившись за місяць на 1,1% (або на 270 млн. дол. США).

знаходився ближче до рівня нижньої межі можливого відхилення від середньозваженого курсу на міжбанку за попередній робочий день.

Адміністративні дії НБУ на початку 2013 року та проведення інтервенцій на валютному ринку стримуватимуть курс гривні до долара США від різких коливань. Враховуючи обсяги коштів в іноземній валюті до погашення (у т.ч. за ОВДП, номінованими в інвалюті) та рівень проблемних активів у системі, різка девальвація гривні вкрай не вигідна для уряду. Зважаючи на зазначене, очікується активізація дій уряду та НБУ щодо пошуку альтернативних джерел залучення коштів. Очікуваний діапазон коливань – 8,1–8,2 грн./дол. США. Фундаментальні фактори (погіршення стану платіжного балансу, несприятлива зовнішня кон'юнктура, рівень сплат за кредитами, девальваційні очікування) продовжують нести основні ризики девальвації національної валюти.

Отже, серед окремих економічних інструментів найбільш дієвим є інтервенції НБУ на міжбанківському валютному ринку України, однак, в кризових умовах дієвість даного інструменту обмежується обсягом офіційних резервів НБУ, що може бути використаний для здійснення валютних інтервенцій.

Основним видом адміністративних інструментів валютного регулювання в Україні є валютні обмеження. Національний банк активно використовував даний інструмент протягом 2008 – 2012 років намагаючись нівелювати вплив негативних наслідків світової фінансової кризи на валютний ринок України.

2.2. Аналіз валютних операцій комерційних банків та контроль з боку Національного банку України за їх здійсненням

Входження України у світове економічне співтовариство та перехід до ринкових відносин істотно підвищують увагу до регулювання валютних операцій. На сучасному етапі розвитку економічних відносин на валютному ринку існує низка учасників, діяльність яких є домінуючою і завдяки яким стає можливим ефективне функціонування цього ринку. До таких учасників насамперед належать комерційні банки, а також окремі небанківські фінансово-кредитні інститути та брокерські фірми. Комерційні банки є основними суб'єктами валютного ринку, тому що саме в них відкривають і утримують валютні рахунки інші учасники

ринку для здійснення потрібних конверсійних та депозитно-кредитних операцій у валюті.

Банки, через операції з клієнтами, акумулюють сукупні потреби ринку у валютних конверсіях, залучають і розміщують кошти через співробітництво з іншими банками. Крім задоволення заявок своїх клієнтів, банки також проводять валютні операції самостійно за рахунок власних коштів. У зв'язку із цим валютний ринок прийнято розглядати як ринок міжбанківських угод, головне місце на якому відводиться комерційним банкам.

Найпоширенішими видами валютних операцій, які здійснюються банками на валютному ринку, є такі: конверсійні (форексні) операції (обмін однієї валюти на іншу); депозитно-кредитні операції (надання міжбанківських позик (розміщення депозитів) у різних валютах).

Діяльність комерційних банків значною мірою залежать від центральних банків, оскільки саме ними регулюється валютна діяльність через видачу письмових дозволів банкам на здійснення валютних операцій. В Україні порядок і умови їх видання регламентуються загальним актом НБУ – Положенням про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій [84].

Дані за період 2006–2012 рр. щодо кількості банків, які функціонують в Україні та мають генеральну ліцензію на здійснення операцій із валютними цінностями, відображені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Кількість банків, які отримали письмовий дозвіл на здійснення валютних операцій [88]

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	I квартал 2013
Кількість банків за реєстром (на кінець періоду)	193	198	198	197	195	198	176	177

Продовження табл. 2.1

Кількість банків, які мають ліцензію на здійснення валютних операцій (на кінець періоду)	167	175	182	181	176	176	175	174
Частка банків, які отримали ліцензію на здійснення валютних операцій у загальній кількості банків (у %)	86.53	88.38	91.92	91.88	90.26	88.89	99.43	98.31
Кількість банків, у яких відкликано ліцензії на здійснення валютних операцій	5	2	1	8	9	4	4	2

За даними табл. 2.2. робимо висновок про те, що протягом 2006 – початку 2008 р. частка банків, у яких наявний письмовий дозвіл на здійснення валютних операцій у загальній кількості зареєстрованих банків є значною і поступово збільшувалася. На цю тенденцію могло вплинути прагнення банків збільшити свої доходи та бажання клієнтів здійснити ту чи іншу операцію з валютними цінностями.

Однак, починаючи з 2008 р., ця тенденція зазнала змін, і частка банків, у яких є письмовий дозвіл на здійснення валютних операцій, дещо зменшилася. Це пов'язано зі зменшенням загальної кількості банків за реєстром, оскільки не всі банківські установи змогли протистояти наслідкам світової фінансової кризи.

Поступове збільшення частки банків прослідковується з 2012 року, це зумовлено певною стабілізацією у банківській сфері.

Для здійснення валютних операцій банки відкривають валютні рахунки. Порядок відкриття та ведення валютних рахунків у країнах регулюється чинним законодавством держави, нормативними актами центральних банків.

Банки мають право, на підставі одержаної в Національному банку України генеральної ліцензії, здійснювати операції з торгівлі іноземною валютою на внутрішньому валютному ринку – це купівля та продаж іноземної валюти в готівковій і безготівковій формах за власний рахунок або згідно з дорученням клієнтів (брокерські послуги) на міжбанківському та біржових ринках.

Торгівля іноземною валютою на території України юридичними особами-резидентами і нерезидентами здійснюється через уповноважені банки та інші фінансові установи, що одержали ліцензію НБУ на ці операції, виключно на міжбанківському валютному ринку. Суб'єктами міжбанківського валютного ринку України є: Національний банк України; уповноважені банки; уповноважені фінансові установи, що отримали індивідуальні ліцензії НБУ.

Учасники міжбанківського валютного ринку України мають право купувати іноземну валюту для власних потреб та за дорученням клієнтів для перерахування іноземної валюти за межі України чи в інших випадках, що не суперечать чинному законодавству.

Усі поточні валютні операції з валютами першої групи Класифікатора іноземних валют Національного банку України та операції з купівлі-продажу безготівкових іноземних валют за гривні здійснюються уповноваженими банками лише на таких умовах проведення поточних торговельних операцій: «тод» (поставляння валюти здійснюється сьогодні); «том» (поставляння валюти здійснюється наступного робочого дня); «спот» (поставляння валюти здійснюється на другий робочий день із дня укладення угоди); «форвард» (поставляння валюти здійснюється не швидше, ніж через два робочих дні з дня укладення угоди, але не пізніше, ніж через рік) [76].

Дані щодо зміни обсягу операцій комерційних банків на міжбанківському валютному ринку у 2006 – 2012 рр. розміщені в табл. 2.2.

Можна спостерігати постійно зростаючу динаміку обсягів торговельних операцій на міжбанківському валютному ринку протягом 2006 – 2008 років. А далі спостерігався спад зазначеної тенденції, що можна пояснити рядом негативних чинників.

Таблиця 2.2

Обсяги операцій на міжбанківському валютному ринку (млн. грн.)

Місяць	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Січень	6614,6	8260	11997, 5	10996, 8	8441	13404, 9	26707, 7
Лютий	5948	8387,8	13166, 4	12981, 7	10676, 5	19409, 4	28 870
Березень	8954	10942, 1	14246, 8	12009, 8	13745, 4	23401, 2	35614, 9
Квітень	7297,6	11452, 6	16662, 5	12133, 3	12868, 7	22967, 1	32576, 1
Травень	7844,2	12161, 2	15598, 2	10071, 5	9664,1	23606, 7	35280, 3
Червень	8279,1	10820, 8	18306, 6	11270, 2	12971, 9	27911, 1	39384, 8
Липень	8540,4	12726, 7	23244, 8	12228, 8	14626, 2	26857, 5	46132, 4
Серпень	9221,1	14266, 4	20277, 1	10962, 4	13408, 8	32 499	47351, 6
Вересень	9754,4	12993, 6	19027, 3	13333	17316, 7	38884	56793, 6
Жовтень	9411	15304, 9	20993, 3	11802, 5	18218, 2	34 939	61940, 8

Продовження табл. 2.2

Листопад	9572,2	14371, 3	16418, 8	11609, 7	21614, 2	39842, 6	66736, 3
Грудень	11034	16285, 3	18855, 2	15546, 4	23380, 1	37403, 4	46322, 5
За рік	102470 ,6	147972 ,7	208794 ,5	144946 ,1	176931 ,8	34112 5,9	523711

Зростання обсягу торговельних операцій на безготівковому валютному ринку України протягом 2006 – 2008 рр. відбувалося швидкими темпами. Це передусім можна пояснити початком чергового циклу зростання світової економіки, коли почали збільшення обсяги інвестицій, а отже й обсяги операцій купівлі – продажу безготівкової валюти в Україні.

У другій половині 2010 р. відбулося поживлення попиту на міжнародних ринках тієї продукції, яка становить основну частину експорту країни. Також поживлення внутрішнього попиту на імпортні товари спричинило ріст імпорту готової продукції в багатьох секторах споживчого ринку. Це, у свою чергу, спричинило зростання обсягів здійснення торговельних валютних операцій.

Протягом 2011 року відбулося різке збільшення попиту на іноземну валюту, яке було посилене зовнішніми чинниками. На настрої суб'єктів ринку впливали песимістичні прогнози щодо перспектив світової економіки, наближення «другої хвилі» фінансової кризи та підвищена волатильність курсів основних резервних валют на зовнішніх ринках.

Також значний ріст обсягів торговельних операцій на валютному ринку відбувся особливо у 2012 р., оскільки відбулося зростання приватних іноземних інвестицій у рамках проекту «Євро-2012».

Велике значення в міжнародному обміні мають соціальні та культурні послуги (туризм, охорона здоров'я, спорт тощо). З огляду на те, що на території кожної країни в обігу перебуває своя національна грошова одиниця, виникає

потреба здійснювати операції з обміну валют одних країн на валюту країни, до якої їдуть фізичні особи в приватних справах.

Для забезпечення потреб фізичних осіб у тій чи іншій валюті уповноважені банки та уповноважені фінансово-кредитні установи здійснюють обмінні операції з іноземними валютами, платіжними документами в іноземній валюті й у грошовій одиниці України.

Валютно-обмінні операції для фізичних осіб здійснюються касами банків і пунктами обміну валюти згідно з порядком, установленим Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України [62,с.67].

Банку забороняється здійснювати операції з продажу іноземної валюти через касу банку одній особі в один операційний (робочий) день у сумі, що перевищує в еквіваленті 150 000 грн, з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [73].

Дані щодо зміни обсягу валютно-обмінних операцій на готівковому валютному ринку України за 2006 – 2012 рр. відображено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Обсяг валютно-обмінних операцій на готівковому валютному ринку України протягом 2006 – 2012 рр.

Місяць	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Січень	1983,2	2975,1	5133,1	2109,8	2271,6	3429,7	2 598,9
Лютий	2150	3404,9	6269,6	2932,6	2652,8	3920,7	2 506,9
Березень	2755,1	4222,5	6860,7	2385,8	2956,5	4208,1	2 947,1
Квітень	2521,4	4266,8	5603,9	2421,1	2880,7	3939,3	2 801,2

Продовження табл. 2.3

Травень	2688,5	4160,5	5104	2254,2	2828,4	3994,1	3242,8
Червень	2844,2	4606,2	5188,8	2937,5	3136,0	4591,5	2984,8
Липень	3244,4	5956,2	6793,6	3930,2	3649,8	4981,4	3888,2
Серпень	3598,6	6081,3	5974,3	3563,3	3834,5	5242,5	3960,3
Вересень	3598,6	5513,4	6390,6	3193,3	4359,4	5093,4	3960,3
Жовтень	3861,7	6567,5	5150,6	3293,4	4562,2	3494,2	4511,5
Листопад	3797,5	6515,9	4391,8	3273	4612,8	3556,7	3748,4
Грудень	4331,1	6992,3	3342,2	3150,9	5154,5	3490,7	3094,8
За рік	37237, 3	61262, 6	66203, 2	35445, 1	42901, 2	49942, 3	40245, 2

Збільшення обсягів валютно – обмінних операцій протягом 2006 р. можна пояснити зростанням кількості операцій на ринку нерухомості України і, відповідно, пропозицій доларової маси в обігу, оскільки купівля-продаж нерухомого майна відбувалася за допомогою доларів США. Другим чинником росту кількості валютно-обмінних операцій протягом 2006 р. стало те, що для кредитування купівлі житла для громадян надавали кредити саме в іноземній валюті, а оскільки громадяни почали все більше отримувати зарплату в національній валюті, то погашення поточних платежів із кредитної заборгованості в іноземній валюті змушувало громадян купувати іноземну валюту за національну.

У 2007-му порівняно з 2006 р. відбулося значне зростання обсягу операцій комерційних банків на готівковому валютному ринку, на відміну від 2008-го

порівняно з 2007 роком. Це можна пояснити піком ділової активності у 2007-му та початком фінансової кризи у 2008 році. У 2008 р. зростаючу тенденцію можна було спостерігати лише до вересня. Надалі відбувалося значне зменшення обсягів валютно-обмінних операцій. Це можна пояснити розвитком світової фінансової кризи, а також дефіцитом валюти, спричинений різким підвищенням попиту на доларові активи в результаті тієї ж кризи.

Зростання обсягу валютно-обмінних операцій на готівковому валютному ринку протягом 2006 – 2007 рр. відбувалося зі зростаючою геометричною прогресією. А в 2009 р. взагалі ми бачимо зворотню тенденцію до тієї, що була у 2006 – 2007 роках. Це пов'язано з неефективними діями НБУ й уряду під час світової кризи, які привели до різкої девальвації національної валюти, чим спричинили паніку на готівковому валютному ринку і подальше скорочення обсягів купівлі-продажу іноземної валюти населенням. У результаті ми бачимо спад активності на готівковому ринку на початку 2010 року.

Із закінченням економічної кризи в другій половині 2010 р., обсяги валютно-обмінних операцій почали зростати у першій половині 2011-го насамперед за рахунок пожвавлення у сфері туризму, що особливо актуально напередодні футбольного турніру.

Одним із заходів валютного регулювання, за допомогою якого НБУ у 2011 році намагався обмежити попит на іноземну валюту на готівковому валютному ринку, було запровадження норми щодо ідентифікації осіб (пред'явлення паспорта) при здійсненні валютних операцій (як купівлі, так і продажу валюти). Цим заходом НБУ намагався також встановити контроль за діяльністю комерційних банків на цьому сегменті валютного ринку.

Вцілому в 2011 році попит на готівкову іноземну валюту становив 13.5 млрд. дол. США в еквіваленті, що у 1.4 рази більше, ніж у 2010 році (9.7 млрд. дол. США). Обсяги валютно-обмінних операцій на готівковому валютному ринку України у під час проведення «Євро-2012» протягом року була мінливою, значне збільшення прослідковується в період проведення турніру. До того ж однією з причин збільшення валютно-обмінних операцій є конвертація гривневих

заощаджень населення в долари США, які є основною валютою операцій купівлі-продажу нерухомості, що пережила падіння цін і стане привабливою для небагатих верств населення в найближчі роки. Також готівкові перекази громадян, які працюють у зарубіжних країнах, зробили свій внесок у зростання обсягів валютно-обмінних операцій.

Національний банк контролює своєчасність надання звітів та документації про здійснення валютних операцій за встановленими ним єдиними формами і публікує звіти про власні операції уповноважених банків. НБУ також може встановлювати граничні розміри маржі за операціями на міжбанківському валютному ринку України для уповноважених банків та інших кредитно-фінансових установ, що одержали ліцензію НБУ, за винятком операцій, пов'язаних із строковими (ф'ючерсними) угодами [44].

До повноважень НБУ належить обов'язкове декларування в Національному банку валютних цінностей та іншого майна резидентів, які перебувають за межами України. Порядок і терміни декларування встановлюються НБУ; національний банк гарантує таємницю інформації щодо декларування валютних цінностей.

Також слід зазначити, що 6 листопада 2012 року вступив в дію Закон України № 5480-VI «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо розширення інструментів впливу на грошово-кредитний ринок», згідно з яким НБУ надається право тимчасово (на термін до 6 місяців) запроваджувати (з подальшим скасуванням після стабілізації ситуації на внутрішньому валютному ринку і урівноваження платіжного балансу України) норми про обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті. Крім того, згідно даного закону, НБУ має право тимчасово змінювати терміни розрахунків за операціями експорту та імпорту товарів [45]. Даний законопроект сприятиме тому, що грошові кошти резидентів в період погіршення стану платіжного балансу зможуть сприяти покращенню вітчизняної економіки за рахунок скорочення термінів інвестування (кредитування) економіки інших держав.

Таким чином 19 листопада 2012 року вступили в дію дві постанови НБУ: від 16.11.2012 року № 475 «Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті» [86], а також постанова № 479 «Про встановлення розміру обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті» [87]. Згідно постанови № 479 введено обов'язковий продаж 50% валютної виручки експортерів. Постановою № 475 Нацбанк вирішив ввести обов'язковий продаж валютної виручки експортерів та скоротив термін повернення виручки з 180 до 90 днів.

Також Національний банк України зобов'язав фізичних осіб продавати закордонні валютні перекази, які перевищують 150 тис. грн. в місяць. Згідно з постановою, уповноважений банк повинен здійснювати продаж валютних надходжень без доручення клієнта не пізніше ніж на наступний робочий день після зарахування надходжень. Гривневий еквівалент повинен бути зарахований на поточний рахунок одержувача переказу не пізніше наступного робочого дня після здійснення обов'язкового продажу [86].

Проте, основним недоліком валютного регулювання в Україні, є те, що валюта України та номіновані в ній платіжні документи були зараховані до безумовних валютних цінностей без зазначення, що такими вони стають лише в момент перетину кордону. Прийняте формулювання автоматично поширює правила валютного контролю і на національну валюту, що на практиці просто ігнорується через явну невідповідність логіці [13,с.35].

Цікавим практичним аспектом регулювання валютних операцій, який є досить актуальним на даний момент в Україні можна назвати проект закону про введення 15% податку на продаж валюти. Наразі Податковий кодекс виключає з розрахунку загального місячного оподаткованого доходу фізичних осіб доходи від операцій з валютними цінностями (окрім цінних паперів), пов'язаних із переходом права власності на такі валютні цінності. Крім того, від оподаткування звільнено дохід від зміни курсу гривні до долара за випущеними в 2012 році дебютними валютними казначейськими зобов'язаннями.

Головною метою законопроекту є боротьба з валютними спекуляціями й стабілізація курсу гривні. До речі, у країнах ЄС поширена практика, відповідно до якої при продажі валюти потрібно платити значну комісію [106]. Експерти стверджують, що введення збору може привести до скорочення надходження валюти на ринок.

Крім того, новий збір буде стимулювати ріст обсягу «чорного» ринку. Фактично платити цей збір будуть тільки ті, хто продає валюту у випадку появи гострої потреби в гривні. І кредит готівкою на місяць обійдеться дешевше 15%. Постраждають іноземці, які приїдуть в Україну з валютою [106].

Ми вважаємо, що норма податку на продаж валюти у розмірі 15% є занадто великою. Вона може призвести до абсолютної «тінізації» валютного ринку, а також скорочення або й припинення експорту та імпорту. Банки намагатимуться різними способами ухилятися від сплати такого податку, адже вони навчилися «обходити» податок на безготівкові операції з валютою при ставці у 0,5%.

Отже, регулювання валютних операцій – це діяльність держави та уповноважених нею органів, спрямована на підтримку рівноваги платіжного балансу та стабільності національної валюти за рахунок контролю за здійсненням валютних операцій. Проте, регулювання валютних операцій в Україні відзначається гнучким ліберальним фінансовим законодавством та спрощеною процедурою банківських операцій. Його недосконалість призводить до тінізації валютного ринку України, зокрема, зростання обсягу валютних спекуляцій та виведення валюти у офшорні фінансові центри. Тому, з метою боротьби з зростанням «чорного» ринку та покращенням стану платіжного балансу в Україні введено обов'язковий продаж 50% валютної виручки, а також планується введення 15% податку на продаж валюти.

2.3. Оцінка основних проблем вітчизняної системи валютного регулювання та валютного контролю

За роки незалежності в Україні було вироблено доволі жорстку систему валютного регулювання та валютного контролю, підґрунтям формування якої став Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання та валютного контролю»

№15-93 від 19.02.93 р.. До характерних рис сучасної системи валютного регулювання і контролю в Україні можна віднести відсутність єдиного державного органу, який здійснює контроль за діяльністю у сфері валютних відносин, та наявність достатньої низки нормативно-правових документів, що регулюють ці відносини.

Економічні умови ведення бізнесу в Україні різко змінилися з часу прийняття Декрету у 1993 році, проте правила проведення операцій з іноземною валютою залишилися майже незмінними. Однак така ситуація не влаштовує ні українських резидентів, ані нерезидентів, що працюють в Україні.

Декрет встановлює загальне правило, що будь-яке використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави має легально здійснюватися виключно згідно з індивідуальною ліцензією НБУ. Вище зазначене правило не застосовується до пересилання іноземної валюти в межах України комерційним банком чи фінансовою установою, які мають генеральну ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій [63].

Про те існують проблеми відносно застосування українських правил валютного регулювання та валютного контролю на практиці. Це ті проблеми на які треба направити зусилля та вирішити їх на законодавчому рівні, а також в тому, щоб взяти участь у створенні надійної системи регулювання валютних операцій в Україні.

Ліцензування операцій з іноземною валютою. Декретом встановлюється виключний список операцій, які вимагають чи не вимагають індивідуальної ліцензії НБУ для їх виконання. Проте, такий простий список операцій не передбачає кожен можливу ситуацію, та дуже часто операції, які точно не визначені у Декреті, неможливо впровадити в Україні з такої доволі простої причини, що ні НБУ, а ні комерційні банки не можуть бути достатньо впевненими з приводу можливості виконання операції з іноземною валютою, якщо ця операція чітко не визначена у Декреті [100].

Незважаючи на зусилля НБУ внести ясність щодо невизначеностей, котрі з'являються унаслідок застарілого Декрету, вагома кількість міжнародних операцій не може бути здійснена без отримання індивідуальної ліцензії НБУ.

З процедурної точки зору процес одержання ліцензії НБУ є дуже складним та включає збір чисельних документів, включаючи певні малозрозумілі документи, такі як підтвердження грошових джерел, що вимагається для будь-якого інвестування за межами України, навіть якщо йдеться про дуже незначні суми. Більш того, правила НБУ нерідко регламентують порядок отримання індивідуальної ліцензії тільки у дуже простих випадках, не дозволяючи жодних процедурних відхилень. Унаслідок цього часто буває необхідно погоджувати з НБУ окремо з приводу будь-якої «незвичайної» ситуації.

Приміром, Інструкція НБУ №122 «Інструкція про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон» передбачає виключно порядок отримання індивідуальної ліцензії в простому випадку, коли виконується грошова інвестиція за межами України в обмін на акції іноземної компанії, які знаходяться у вільному котируванні [49]. Проте, Інструкція №122 ніяк не пояснює, які саме документи повинні бути надані подавцем клопотання, який намагається, зокрема, виконувати наступне:

- ✓ купувати акції приватної (приховані, не для вільного котирування) іноземної компанії;
- ✓ організувати таку іноземну компанію з обмеженою відповідальністю (наприклад, SARL (Société Anonyme à Responsabilité Limitée - компанія з обмеженою відповідальністю) у Франції), яка вимагає, щоб внески до статутного капіталу компанії були завершені до її фактичної реєстрації в країні реєстрації;
- ✓ безкоштовно одержувати акції іноземної компанії у якості подарунка чи бонусу;
- ✓ одержувати акції іноземної компанії в обмін на акції або часткові фінансові інтереси в українській чи іншій іноземній компанії.

Отже, завдяки такій суворості положень Декрету та впровадженню правил НБУ, більшість простих трансакцій, що підлягають ліцензуванню згідно з Декретом, не можуть бути здійснені, тому що немає прозорої процедури отримання ліцензії НБУ. На практиці НБУ може дати індивідуальну ліцензію на такі операції, але здійснюється це на основі «індивідуальної домовленості» з подавцем клопотання; слід також зазначити, що таку «індивідуальну домовленість» дуже важко одержати, і, крім того, вона сприяє появі необ'єктивного підходу і корупції з боку офіційних осіб, які відповідають за одержання зазначених ліцензій.

Ще вагомою проблемою діючого законодавства про ліцензування валютних операцій є те, що ч. 2 ст. 5 Декрету передбачає видачу генеральних ліцензій у випадках, які не вимагають індивідуальної ліцензії [29], тобто вводить певний пріоритет індивідуальної ліцензії, питання про видачу якої має розглядатися першочергово мало не у всіх випадках. Це також означає, що всі операції, які вимагають індивідуальної ліцензії, не можуть охоплюватися генеральною ліцензією. Тим часом певні з валютних операцій уповноважені банки виконують, фактично порушуючи зазначену норму Декрету, наприклад, придбання іноземної валюти за іноземну валюту на міжнародних валютних ринках, переказ валютних цінностей за кордон, розміщення депозитів в іноземних банках та ін.

На наш погляд, одного лише визначення генеральних та індивідуальних ліцензій недостатньо — законодавство має містити перелік операцій, які потребують кожну з цих видів ліцензій, що дало б можливість усунути колізійні ситуації при їх наданні. Крім того, вважаємо за необхідне: чітко встановити об'єктивні критерії надання того чи іншого виду ліцензії; встановити особливі терміни та надати характер спеціальних дозволів для видачі ліцензій на операції із золотом та іншими дорогоцінними металами, а також з цінними паперами, вираженими в іноземній валюті.

Обмежувальні правила міжнародних платежів у іноземній валюті. Згідно з Декретом НБУ погоджує правила проведення міжнародних платежів за межі України певним особам та юридичними особами [63]. Безумовна мета цих правил

проведення міжнародних платежів полягає в тому, щоб уможливити з боку НБУ контроль за припливом та відтоком капіталу в Україну чи з України, а також у тому, щоб таким чином здійснювати контроль над обмінним курсом гривні по відношенню до іноземних валют.

Відповідно до цього НБУ намагається тримати під контролем стабільність гривні, що є одним із фундаментальних завдань НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України». Діючі правила купівлі іноземної валюти та проведення міжнародних платежів були затверджені Постановою НБУ №281 «Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою» від 10 серпня 2005 року.

Правила відносно іноземної валюти включають повний список умов, на підставі яких іноземна валюта може бути придбана українським комерційним банком або фінансовою установою на міжбанківському валютному ринку після одержання відповідної вказівки від клієнта банку (установи), унаслідок чого іноземна валюта може бути переслана за межі України. Інструкція НБУ № 136 «Про порядок здійснення контролю і отримання ліцензій за експортними, імпорнтними та лізинговими операціями» та Правила щодо іноземної валюти встановлюють не виправдано жорсткі вимоги щодо форми документів, які повинні надаватися комерційним банкам задля здійснення будь-яких (включаючи прості) операцій, наприклад, вимога щодо нотаріального засвідчення перекладу документів.

Для найбільш спрощених трансакцій, таких як купівля за кордоном товарів (послуг, робіт), міжнародна оренда, виплата дивідендів та інші подібні операції, Правила щодо іноземної валюти визначають чіткий перелік документів, які потрібно надавати, якщо українському платникові потрібно переказати гроші за кордон. Такі документи є часто не виправданими, і у більшості випадків їх дуже важко отримати через суперечливість правил та положень регуляторних актів НБУ і регуляторних актів інших державних органів, таких як податкові органи, місцеві органи влади та інші державні та муніципальні інститути, уповноважені видавати такі документи. У відношенні до іноземної валюти, яка була куплена

уповноваженим банком та яка була переказана на рахунок платника в іноземній валюті, резидент-платник повинен переслати ці валютні кошти за кордон впродовж п'яти бізнес-днів після отримання зазначених коштів на свій банківський рахунок в іноземній валюті. Однак, якщо транзакція трохи більш складна, чи інвестиція в Україну була зроблена значно пізніше (наприклад, потрібно забезпечити свідоцтво того, як відповідна первісна інвестиція була зроблена в Україну), тоді дуже вірогідно, що український резидент буде мати труднощі з представленням необхідних документів на проведення міжнародного платежу.

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що Правила щодо іноземної валюти визначають порядок проведення лише спрощених транзакцій по купівлі/переказу іноземної валюти за межі України. Для іноземних інвесторів, які здійснили свої інвестиції тривалий час тому назад чи придбали свої інвестиції в Україні від іншого іноземного інвестора, Правила щодо іноземної валюти вимагають представлення доказів, що ці інвестиції початково були здійснені саме в Україні.

Більш того, у випадку складних транзакцій Правила щодо іноземної валюти взагалі не встановлюють ніяких вимог, що на практиці може призвести до фактичної заборони здійснення таких операцій. Загалом, більш ефективним виявляється змінити підхід в Правилах щодо іноземної валюти та інших інструкціях НБУ, що не буде мати обмежувальний характер порівняно з теперішнім підходом, який дозволяє тільки деякі транзакції, тоді як інші є забороненими. Новий підхід має обмежувати тільки деякі транзакції (або визначати критерії для таких обмежень), тоді як решта має бути дозволена.

Обмежувальні правила для деяких виплат по дивідендах. Правила щодо іноземної валюти унеможливають переказ дивідендів із України до власників депозитарних розписок (таких як American Depositary Receipt (ADR) – американське депозитне свідоцтво та GDR), що представляють акції українських емітентів на міжнародних та закордонних ринках, з тієї простої причини, що Правила щодо іноземної валюти були написані для спрощеної процедури виплати

дивідендів іноземним інвесторам, які придбали українські акції у українського продавця [100].

Спроби змінити цю ситуацію, які намагалися робити Європейська Бізнес Асоціація та інші групи лобіювання в НБУ, не мали ніякого впливу на НБУ. В цілому виявляється, що найбільш вдалим рішенням є внесення змін до Правил щодо іноземної валюти, які би не містили таких жорстких обмежень як чинні, за якими дозволено здійснювати лише обмежені види операції, а всі інші – недозволені, або жорстко обмежені. У нових Правилах обмеження могли б стосуватися лише окремих операцій (або встановлюються чіткі критерії для таких обмежень), а всі інші операції – вільно дозволені.

Ліцензування операцій з перевищенням терміну 90 (180) днів. Як зазначено вище, українське законодавство визначає правило 90-денного терміну для отримання доходів у іноземній валюті чи імпортування відповідних товарів (робіт, послуг) в Україну. У практичній площині справи існує проблема, що індивідуальна ліцензія на подовження 90-денного терміну видається тільки у деяких виняткових випадках та отримати її взагалі дуже важко, тому що потрібно доказати НБУ, що міжнародні технологічні процеси неможливо буде провести у межах визначеного часу.

Іншими словами, виявляється, що НБУ використовує наступний підхід у питанні надання таких ліцензій: НБУ треба переконати, що це дійсно взагалі неможливо провести певну операцію в межах 90-денного терміну; у іншому випадку, немає ніяких підстав для надання відповідної ліцензії. Більш того, діючі правила не надають чіткі та прийнятні критерії для отримання індивідуальної ліцензії на подовження 90-денного терміну. Звичайно, такий підхід НБУ не дуже сприяє проведенню довгострокових ділових операцій (найбільш технічно досконалих міжнародних операцій) в Україні.

Виплати по акціях та інші проблеми щодо іноземного інвестування. З прийняттям Постанови НБУ №280 «Про врегулювання питань іноземного інвестування в Україну» від 10 серпня 2005 року, яким було затверджено Положення про порядок іноземного інвестування в Україну («Положення про

іноземне інвестування»), з'явилася значна кількість невизначеностей та суперечливих положень у порядку здійснення іноземного інвестування в Україну. Зокрема, Положення про іноземне інвестування встановлює, що усі розрахунки по акціях в українських компаніях повинні виконуватися через уповноважені українські банки [88]. Незважаючи на це чітке визначення, у кількох своїх пояснювальних листах НБУ роз'яснив, що він не намагався обмежити офшорні розрахунки по акціях в українських компаніях, і що такі розрахунки потрібно дозволити.

Однак, пізніше НБУ також випустив інші пояснювальні листи, у яких підтверджував, що офшорні розрахунки не дозволені згідно з Положенням про іноземне інвестування.

Внаслідок цього ситуація залишається невизначеною. Пунктом 3 Положення про іноземне інвестування передбачена можливість іноземного інвестора здійснювати пряму інвестицію через свої інвестиційні рахунки в комерційних банках України. Тим не менш, сама процедура інвестування, що наводиться в інших пунктах Положення про іноземне інвестування, не передбачає такої можливості.

Отже, така невідповідність в одному документі спричиняє нечіткість та невідповідність чинним правилам. Як інший приклад, Положенням про іноземне інвестування передбачена можливість використання гривні іноземним інвестором зі свого інвестиційного рахунку лише для подальшого реінвестування в Україні. З цього можна зробити висновок, що інвестор не має права здійснювати репатріацію прибутків від своїх інвестицій за кордон, якщо такі прибутки були отримані в гривні. Це, в свою чергу, суперечить положенням багатьох законодавчих актів України, включаючи Закон України «Про інвестиційну діяльність», Господарський кодекс та ін.

За цими та іншими неузгодженими положеннями НБУ пізніше надавало роз'яснення, якими підтверджувались недоліки Положення про іноземне інвестування, а саме низька юридична техніка його написання та неузгодженість. Положення про іноземне інвестування містить достатньо незрозумілі положення

щодо можливостей робити інвестиційні виплати, виплати по акціях та інших формах інвестування, яке було зроблено в Україні в минулому. Внаслідок цього будь-який тип виплати, який не зроблено за сценарієм, визначеним у Положенні про іноземне інвестування, є забороненим.

Деривативи (похідні цінні папери). Ані Декретом, ані відповідним застосовним положенням НБУ не передбачено можливості для українського бізнесу укласти будь-який похідний контракт, який включає валютні цінності, за виключенням обмеженого укладання ф'ючерсних контрактів [63]. Така ситуація не сприяє зменшенню чи усуненню ризику, пов'язаному з інвалютними операціями в гривнях та призводить до прямих збитків для українських бізнесових структур, які не можуть хеджувати ризики зміни валютних курсів різних валют, таких як євро чи російські рублі.

Валютні правила для нерезидентів. Положення Декрету та, відповідно, Правил, а також інші нормативні акти НБУ містять правило, згідно з яким нерезидент фізична особа має право придбати іноземну валюту за гривню лише у межах суми куплених раніше але невикористаних гривень. Відповідно до цього правила іноземці можуть використовувати кошти в гривнях, легально отримані в Україні (такі як, заробітна платня, прибуток тощо), тільки для реінвестування чи поточних витрат в Україні, і не можуть купувати іноземну валюту для цілей репатріації [82]. Це правило є дискримінаційним та перешкоджає іноземним інвесторам вільно розпоряджатися своїми гривневими капіталам

Наступною важливою проблемою валютного ринку України та валютного регулювання зокрема, становить доларизація вітчизняної економіки, оскільки веде до втрати контролю, підвищення чутливості до зовнішніх впливів, стимулювання корупції, тінізації економіки, підриву національних інтересів країни, сприяє незаконному відпливу капіталів, збіднює країну і суспільство, штучно знецінює і деформує структуру обігу національних грошей [60].

Високий рівень доларизації економіки України й привабливість валютних депозитів ведуть, також, до виникнення валютних ризиків у разі різких коливань валютного курсу гривні, що проявило себе на сучасному етапі розвитку

внутрішнього валютного ринку. Надвисока чутливість до мінливості валютних курсів та значні обсяги валютно-кредитних операцій спричинили кризу у банківській системі.

Негативними наслідками масштабного обігу долара США в Україні є:

- 1) створюється паралельний грошовий обіг в іноземній валюті і тим самим посилюється недовіра до національної валюти, яка не виконує всіх покладених на неї функцій;
- 2) змінюється функція попиту на гроші шляхом підвищення його чутливості до динаміки валютного курсу та підвищення еластичності від процентної ставки. Оскільки попит на іноземну валюту мають не тільки суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, а й населення та інші суб'єкти господарювання, тому виникає висока залежність внутрішнього грошового обігу від шоків і коливань зовнішнього ринку;
- 3) спрощуються процеси незаконного відпливу капіталу за кордон;
- 4) грошові потоки переміщуються в тіньовий сектор економіки, зменшуючи податкові надходження до бюджету. Масштаби негативних наслідків визначаються об'ємами тіньового сектору економіки України, який обслуговує передусім іноземна валюта;
- 5) зменшуються доходи від емісії національних грошей (тобто сеньйораж як різницю між номіналом грошей і затратами на їх виготовлення). Недоодержання емісійного доходу прямо пропорційне рівню заміщення гривні іноземною валютою;
- 6) скорочуються можливості національної грошово-кредитної політики, що ставить країну в залежність від монетарної політики країни-емітента іноземної валюти. Це зумовлено тим, що внаслідок доларизації важливою складовою пропозиції грошей стає іноземна валюта, для контролю за якою Національний банк має обмежені монетарні важелі управління;
- 7) обмежуються можливості інвестиційного процесу, бо доходи населення і суб'єктів господарювання частково переносяться у сферу валютних операцій;

- 8) збільшується волатильність валютного курсу, оскільки до попиту на іноземну валюту для зовнішньоекономічних угод додається внутрішній попит, який суттєво реагує на зміни очікувань економічних агентів. Через волатильність курсу напрям руху капіталу, номінованого в іноземній валюті, може змінитися, що загрожуватиме стійкості фінансової системи;
  - 9) високий ступінь доларизації кредитів спричинює схильність банківського сектору до системного кредитного ризику у випадку значних девальвацій гривні;
  - 10) загалом стимулюють інфляційні процеси в Україні через розширення грошової пропозиції і тим самим пом'якшення монетарної політики;
  - 11) може призвести до погіршення якості балансів банківських установ при знеціненні національної валюти, в разі наявності в цих установах значних обсягів валютних запозичень, що мало місце в Україні при поглибленні фінансової кризи.
- [7;31]

Таким чином, за умов що склалися в Україні, назріла потреба в проведенні активнішої державної політики, спрямованої на подолання доларизації економіки країни. На нашу думку, конкретними заходами для боротьби з доларизацією можуть бути:

- ✓ зменшення розміру зовнішніх запозичень державою на міжнародних ринках позичкових капіталів, зокрема за рахунок розміщення облігацій внутрішньої державної позики, що стимулюватиме розвиток ринку державних цінних паперів, деномінованих у національній валюті;
- ✓ ліквідація дефіциту державного бюджету шляхом збалансування доходів і витрат при його прийнятті та виконанні;
- ✓ сприяння розвитку фінансових ринків, альтернативних банківським депозитам фінансових інструментів;
- ✓ скорочення дефіциту платіжного балансу, який нині покривається за рахунок надходження іноземного капіталу;
- ✓ зниження і збереження низьких темпів інфляції у країні. Позитивним кроком у цьому напрямку стала зміна монетарного режиму в Україні на таргетування інфляції.

✓ - зміна законодавчо-нормативної та методичної бази, що створює умови, сприятливі для розвитку доларизації, а саме:

- обмеження на здійснення розрахунків у валюті між резидентами і нерезидентами на внутрішньому ринку держави;
- розробка Національним банком рекомендаційних заходів для комерційних банків щодо зниження відсоткових ставок за депозитами в іноземній валюті;
- посилення нормативів обов'язкового резервування за валютними депозитами.

Основні заходи, направлені на боротьбу з доларизацією, слід проводити саме у банківській системі, адже саме тут органи монетарної влади можуть впливати на її рівень безпосередньо через зміни норм пруденційного характеру. Але ефективність та масштабність вирішення даної проблеми все ж залежить від комплексного підходу до регулювання бюджетно-фінансової, монетарної і банківської систем.

Проблемою України є також достатньо гнучке ліберальне фінансове законодавство та спрощена процедура банківських операцій. Тому, останнім часом з'явилися нові офшорні фінансові центри, такі як Гонконг, Сінгапур, Бахрейн, Багамські Острови тощо, що пов'язано насамперед з економічною свободою та лібералізацією національних фінансових ринків. Ці ринки приваблює для багатьох учасників завдяки ліберальному фінансовому і валютному законодавству, конфіденційності (анонімності) банківських рахунків, відсутності валютних застережень та контролю за валютними операціями [99,с.26].

Окреслені в цьому аналізі проблеми не складають вичерпний перелік проблем, спричинених жорстким та досить обмежувальним валютним регулюванням та валютним контролем України. Але вони, на наш погляд, є достатньо показовими для напрацювання шляхів розвитку валютного законодавства країни.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки:

1. Інструменти валютного регулювання являють собою сукупність методів і важелів, за допомогою яких здійснюється вплив на валютний курс шляхом виконання спеціальними державними органами своїх повноважень у сфері валютного регулювання і контролю. Особливості їх використання визначають реальну валютну політику в країні та забезпечують реалізацію органами державної влади (перш за все, центральними банками) функцій, пов'язаних з валютним регулюванням. Сучасні тенденції використання тих чи інших інструментів валютного регулювання свідчать про зміщення акценту з адміністративних на економічні важелі і методи коригування валютного курсу. Одним з основних інструментів валютного регулювання в Україні на сьогоднішній день є девізна політика: здійснюється вплив на валютний курс шляхом купівлі-продажу центральним банком іноземної валюти, основною формою реалізації якої є валютні інтервенції.

2. Постійно зростаюча динаміка обсягів торговельних операцій на міжбанківському валютному ринку спричиняє зростання частки в прибутку банків від цього виду діяльності. Це зумовлено зростанням обсягів валютно-обмінних операцій, обсягів операцій на ринку нерухомості, кредитуванням купівлі житла в іноземній валюті, пожвавленням у сфері туризму, готівковими переказами громадян, які працюють у зарубіжних країнах, низкою інших причин. Зазначені обставини вимагають постійного вивчення і визначення основних тенденцій розвитку валютного ринку в посткризовий період.

3. Більшість операцій з купівлі й продажу іноземної валюти, що здійснюються на валютному ринку, є безготівковими. Починаючи з 2008 р. спостерігається чітка тенденція до зростання обсягів безготівкових операцій у загальній структурі операцій міжбанківського валютного ринку. Обсяги безготівкових операцій у кілька разів перевищують обсяги готівкових. Так, на кінець 2012 р. дане співвідношення становило 46322,5 млрд. дол. США проти

3094,8 млрд. дол. США, тому динаміка курсу за безготівковими операціями є, як правило, визначальною і для готівкових.

4. До основних проблем системи валютного регулювання та валютного контролю варто віднести: ліцензування операцій з іноземною валютою (вагома кількість міжнародних операцій не може бути здійснена без отримання генеральної ліцензії НБУ, при цьому одержання ліцензії є дуже складним та включає збір чисельних документів), наявність обмежувальних правил міжнародних платежів у іноземній валюті та обмеження для деяких виплат по дивідендах, незрозумілість та суперечливість положень у порядку щодо виплат по акціях та порядку здійснення іноземного інвестування, дискримінаційні валютні правила для нерезидентів. Аналіз визначених проблем не складають повний перелік недоліків, зумовлених жорстким та обмежувальним валютним регулюванням та валютним контролем України, але водночас в повній мірі є достатньо показовими для визначення перспектив та шляхів розвитку валютного законодавства країни.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи функціонування системи валютного регулювання та валютного контролю в умовах лібералізації світових фінансових ринків

Підвищенню ефективності діючої системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні сприятиме розробка концептуальних основ валютної політики, до яких включають: періодизація; побудова валютної політики у відповідності з тенденціями розвитку певних ринкових механізмів та визначеними загальними напрямками розвитку економіки країни; встановлення взаємозалежності та взаємозв'язків між цілями короткострокової та довгострокової валютної політики та механізмами їх реалізації; виявлення факторів, які визначатимуть перспективи розвитку системи валютного регулювання і валютного контролю, та наслідків реалізації валютної політики; врахування фінансово-економічних та політичних ризиків на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Система валютного регулювання та валютного контролю в Україні за останні роки зазнала певних змін, виходячи з реалій макроекономічного розвитку країни. Запроваджені заходи досить розширили можливості роботи учасників валютного ринку, однак з урахуванням динаміки економічних процесів (як внутрішніх, так і зовнішніх) ці методи вимагають подальшого вдосконалення, зокрема послідовної відмови від системи жорсткого адміністративного управління валютними процесами.

Для визначення перспектив розвитку системи валютного регулювання та валютного контролю країни потрібно виділяти короткострокові (до 1 фінансового року) та довгострокові (на 4 – 5 років) цілі та пріоритети в цій сфері. Відповідно до них та з урахуванням поточних та стратегічних завдань розвитку національної

економіки, повинні розроблятися короткострокова та довгострокова валютні політики.

До основних цілей короткострокової валютної політики України доцільно віднести: удосконалення діючої системи валютного регулювання, забезпечення стабільного функціонування національної грошової одиниці, гармонізації інтересів експортерів та імпортерів [99,с. 25-27].

Аналіз сучасного валютного регулювання та валютного контролю дозволяє виділити такі напрями короткострокової валютної політики України: проведення гнучкої політики курсоутворення; вирішення питання репатріації українських капіталів та створення сприятливого інвестиційного клімату для нерезидентів; дедоларизація економіки; поповнення золотовалютних резервів країни з одночасною стерилізацією надлишкового обсягу гривневих коштів та зниження ризику їх знецінення; створення стійкого позитивного сальдо платіжного балансу; удосконалення системи державних інститутів валютного регулювання та валютного законодавства вцілому.

Метою довгострокової валютної політики України має бути забезпечення макроекономічної стабільності, зокрема створення та підтримання умов довіри до національної валюти. Розвиток системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні в найближчі 4 роки залежить від напряму стратегії економічного розвитку нашої країни та темпів реалізації передбачених нею заходів та завдань. Особливості економічного розвитку України обумовлюють існування ряду завдань, які мають на меті здійснення довгострокових структурних змін у системі валютного регулювання та валютного контролю, але застосування яких у найближчій перспективі є об'єктивно неможливим та недоцільним (зокрема, це стосується підвищення рівня конвертованості гривні, зняття валютних обмежень, використання дисконтної політики з метою регулювання руху іноземних капіталів).

Першочерговими факторами, які визначають перспективи розвитку системи валютного регулювання та валютного контролю України є :

- ✓ внутрішні (продовження поступового економічного зростання; збереження позитивного сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу; збільшення надходження іноземних; скорочення відпливу капіталів; подальша лібералізація зовнішньої торгівлі; спрямування зусиль держави на посилення процесів інтеграції України до ЄС; сприятлива зовнішня кон'юнктура);
- ✓ зовнішні (збільшення темпів економічного зростання країн, які є головними торговельними партнерами України; поступове зростання процентних ставок більшості західних країн з метою недопущення розгортання інфляційних процесів; посилення глобальної конкуренції завдяки технологічній революції в комунікаціях).

До основних наслідків реалізації довгострокової валютної політики України слід віднести : підвищення купівельної спроможності гривні та забезпечення стійкої рівноваги внутрішнього валютного ринку; збільшення обсягів іноземних інвестицій в Україну; зростання валютних резервів країни; використання дисконтної політики як форми валютного регулювання [94,с.19-21].

Важливим моментом є лібералізація чинної системи валютного регулювання та валютного контролю, яка повинна здійснюватися з урахуванням ситуації на внутрішньому та зовнішніх фінансових ринках для створення умов з приводу розширення спектру операцій банків і їх клієнтів на валютному ринку, і розглядатиметься Національним банком не тільки як засіб поліпшення якості механізмів і процедур валютно-курсової політики, та й у контексті дій щодо формування більш досконалого трансмісійного механізму грошово-кредитної політики.

Лібералізаційні дії Національного банку України на валютному сегменті грошово-кредитного ринку супроводжуватимуться заходами щодо підвищення дієвості облікової ставки як інструменту впливу на економічні процеси. Облікова ставка буде встановлюватись Національним банком на позитивному відносно інфляції рівні. В загальному процентна політика НБУ спрямовуватиметься на сприяння зниженню відсоткових ставок за кредитами банків для підвищення їх

доступності більшій кількості суб'єктів господарювання. Наслідком цього має стати розширення обсягів кредитування банками реального сектору економіки з відповідним позитивним впливом на процеси економічного зростання [103].

Лібералізація прямих інвестицій є найбільш безпечною та корисною. Постійно має вестися контроль за припливом короткострокового капіталу: йому притаманні найсильніші й непередбачувані коливання та ризики провокування кризової ситуації. Потрібно скасувати обмеження щодо відкриття резидентами депозитів за кордоном.

Важливим аспектом є зміни у валютно-курсовій політиці, зокрема – стабілізація національної валюти та перехід до більш гнучкого валютного курсу, що передбачає реалізацію наступних заходів:

- ✓ перехід до нових методів регулювання Національним банком України валютного курсу, фундаментальними ознаками якого має стати концентрація зусиль на створенні належних інституційно-організаційних умов для розвитку ринкових засад курсоутворення;
- ✓ більш раціонального використання валютних коштів, збільшення мотивації суб'єктів валютних відносин до підтримання збалансованих валютних позицій та страхування валютних ризиків;
- ✓ вдосконалення політики валютних інтервенцій у напрямі підвищення її узгодженості з процентною політикою;
- ✓ прискорений розвиток строкового сегменту валютного ринку та системи інструментів страхування валютних ризиків;
- ✓ частіше використання гнучкого валютного курсу за призначенням – як компенсатора негативних зовнішніх шоків та засобу підтримки конкурентоспроможності товаровиробників [21, с. 9] .

МВФ останнім часом змінив власну позицію стосовно необхідності прискореної лібералізації на більш виважений підхід.

Важливою є думка експертів Міжнародного валютного фонду, висловлена ще у лютому 2010 року , про те, що контроль над потоками капіталу може бути одним із інструментів, які застосовуються в рамках формування економічної

політики країни. Зокрема, попри прихильне ставлення до залучення іноземного капіталу, експерти ствердили, що раптові зміни у напрямку потоку капіталів (тобто як різкий приплив, так і несподіваний відплив) можуть створити для держави-реципієнта низку фінансових та економічних проблем.

Міжнародний валютний фонд фактично поділяє думку експертів про те, що:

- ✓ приплив позичкового капіталу небезпечніший для країни-реципієнта, оскільки, на відміну від вкладень у акції, не приводить до більш рівномірного розподілу ризиків;
- ✓ значне надходження іноземного капіталу до країни нерідко сприяє буму кредитування, що є доволі небезпечним, якщо валютні позички надаються суб'єктам, котрі не мають валютних надходжень (наприклад, населенню, а не експортерам);
- ✓ країни, які мали перед кризою значні обсяги зовнішнього боргу і масштабні зовнішні інвестиції у фінансовий сектор, більше постраждали від глобальної фінансової кризи.

Експерти також засвідчили, що нерідко запровадження чи збереження заходів, котрі обмежують потоки капіталу, були частково чи повністю ефективними, та застосування інших монетарних заходів було б недоцільним.

Під час лібералізації системи валютного регулювання та валютного контролю варто брати до уваги зовнішні і внутрішні фактори [104,с.22]:

1. Цінові зовнішні шоки (коливання цін на світових товарних ринках, особливо на енергоносії) можуть суттєво дестабілізувати ситуацію з зовнішньою ліквідністю і платоспроможністю держави. Це вимагає узгодження лібералізації системи валютного регулювання зі станом платіжного балансу;

2. Значний відплив заощаджень за кордон негативно вплине на появу в державі адекватних інструментів інвестування та розвитку внутрішнього фондового ринку, а також може призвести до нестачі внутрішніх фінансових ресурсів при зростанні попиту на них із боку реального сектору. Лібералізація системи валютного регулювання та валютного контролю відносно інвестицій в

іноземні активи буде доцільною зі зменшенням різниці щодо валютного та суверенного ризику України та інших держав;

3. Спекулятивні атаки на валютний курс, котрі можливі й за наявності фундаментального макроекономічного балансу в економіці. Збільшення ступеня мобільності капіталу може спричинити до зростання кількості короткотермінових операцій спекулятивного характеру, які суттєво залежать від очікувань інвесторів, вразливих до внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури;

4. Неплатоспроможність підприємств нефінансового сектору в разі вагомого зростання їх заборгованості, доларизації зобов'язань та різких коливань обмінного курсу;

5. «Регулятивний арбітраж» – можливості уникати встановлені обмеження на проведення окремих операцій через канали, щодо яких вже пом'якшені вимоги валютного регулювання – лібералізовані операції;

6. Втрата довіри до дій органів влади в результаті неуспішного впровадження різких змін системи валютного регулювання та валютного контролю, що може збільшити наміри іноземних інвесторів реструктурувати портфелі та вивести капітал з країни.

Лібералізацію системи валютного регулювання та валютного контролю потрібно проводити поетапно за наявності таких передумов:

- ✓ досягнення цінової стабільності та відносної стабільності платіжного балансу у середньостроковій перспективі;
- ✓ досягнення прогресу в структурній перебудові економіки, подолання диспропорцій на товарних ринках та забезпечення стабільних темпів економічного зростання;
- ✓ забезпечення достатнього рівня розвитку в Україні інфраструктури фінансових ринків, що дасть змогу НБУ використовувати інструменти опосередкованої дії (операції на відкритому ринку) та створить ефективні механізми інвестування капіталу;
- ✓ розширення внутрішнього споживання та зменшення залежності від зовнішніх шоків;

- ✓ покращення інвестиційного клімату в Україні.

Поступово лібералізувати валютний ринок та перейти до вільного руху іноземного капіталу можна в три етапи.

I етап. Пом'якшення певних норм, котрі не стосуються перетікання капіталу, а саме:

- ✓ правил торгівлі з іноземною валютою та банківськими металами;
- ✓ порядку переміщення, переказування і пересилання резидентами та нерезидентами національної валюти через митний кордон;
- ✓ правил вивезення, переказування та пересилання іноземної валюти фізичними особами-резидентами за межі України.

Окрім цього варто:

1) розширити межі використання гривні в міжнародних розрахунках, оскільки зараз у безготівкових розрахунках за зовнішньоторговельними операціями її використовують тільки резиденти країн СНД та Балтії;

2) розширити застосування гривні за неторговельними операціями, надавши можливість іноземним банкам проводити валютообмінні операції з готівковою гривнею за кордоном;

3) розширити сфери повноважень НБУ – в законопроекті «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» спрогнозувати положення щодо контролю за ввезенням в Україну іноземного капіталу.

II етап. Більш рішуча лібералізація валютного регулювання та валютного контролю з стійким позитивним сальдо торговельного балансу та суттєвим припливом іноземного капіталу, зокрема:

- ✓ впровадження на біржовому сегменті валютного ринку ф'ючерсних контрактів та надання дозволу на укладення форвардних контрактів на купівлю іноземних валют із розрахунками за ними в іноземній валюті під зовнішньоторговельні контракти банків та їх клієнтів терміном понад один рік;
- ✓ скасування механізму Системи підтвердження угод із торгівлі іноземною валютою;

- ✓ продовження термінів розрахунків за зовнішньоторговельними операціями з 90 до 120–180 днів;
- ✓ пом'якшення умов щодо здійснення резидентами капітальних операцій, яким притаманні незначні коливання та які є важливими елементами бізнесу, зокрема – прямих інвестицій за кордон шляхом заохочення вкладення українського капіталу в підприємства, участь у яких сприятиме просуванню вітчизняних товарів на західні ринки.

Одночасно це потребуватиме більшої уваги до удосконалення норм пруденційного контролю та фінансової звітності, використання відповідних механізмів щодо упередження можливого впливу інвестицій за межі України, протидії збільшенню рівня доларизації та зниженню керованості грошово-кредитним і валютним ринками.

III етап. Процес посилення євроінтеграції України:

- ✓ норми щодо ввезення (вивезення), переказування та пересилання через митний кордон фізичними особами-резидентами та нерезидентами національної та іноземної валюти, котрі будуть поступово збільшуватися з тим, щоб наблизитися до норм країн-членів ЄС, де ввезення (вивезення) готівкової валюти в сумі до 15 тис. євро здійснюється без декларування митним органом;
- ✓ враховуючи те, що в межах ЄС перекази фізичних осіб не обмежуються щодо призначення та суми, НБУ на підставі результатів моніторингу щодо впливу цих операцій на платіжний баланс країни поступово переглядатиме чинні норми, встановлені для переказів за межі України, які здійснюються в іноземній валюті фізичними особами;
- ✓ за умови набуття Україною членства в ЄС повинна бути скасована вимога повернення резидентами у встановлені терміни валютної виручки. В разі участі в іншому інтеграційному угрупованні ця норма має бути гармонізована в погоджених межах.

Лібералізацію руху капіталу варто здійснювати лише після одночасного запровадження змін в економічній та монетарній політиці. В жодному разі

лібералізація не має передувати таким змінам. Важливими умовами забезпечення ефективного руху капіталу є наявність у країні надійних фінансових установ та ефективної системи регулювання, та зваженої та стійкої макроекономічної ситуації [104,с.23].

У процесі підготовки проекту закону щодо системи валютного регулювання та валютного контролю, слід врахувати викладені вище принципи та умови, а також попередні напрацювання Національного банку України у цій сфері. Під час підготовки проекту відповідного закону доцільно здійснити обговорення його положень, у якому мають взяти участь Національний банк, Кабінет Міністрів України, інші зацікавлені державні органи, представники банківських, ділових й наукових кіл.

У контексті дослідження стратегічних векторів розвитку системи валютного регулювання та контролю в Україні паралельно з лібералізацією валютних відносин, Національний банк повинен залишатися ефективним регулятором валютного ринку. Дієва регулятивна та контрольна функція в НБУ повинна залишатися, оскільки в протилежному випадку в кризових ситуаціях учасники ринку можуть спровокувати суттєвий кон'юнктурний дисбаланс, що й вимагає присутності ефективного регулюючого органу, який повинен володіти можливістю швидкого й ефективного реагування на негативні явища. Разом із тим, лібералізація валютних відносин, тенденція до зняття обмежень на валютні операції комерційних банків вимагають від центрального банку зменшення кількості адміністративних важелів регулювання ринку та розробки і вдосконалення ринкових інструментів валютної політики.

Для збереження умов стабільного функціонування валютного ринку та забезпечення позитивного впливу валютно-курсової політики на економіку та макроекономічні чинники необхідно здійснити комплекс заходів державної економічної політики [27]:

- ✓ стосовно державного стимулювання та підтримки українського експорту;
- ✓ державного стимулювання прямих іноземних інвестицій та створення сприятливого інвестиційного середовища;

- ✓ створення системи ефективного управління зовнішнім державним боргом і зменшення витрат на його погашення, та обслуговування.

3.2 Шляхи оптимізації регулювання валютних відносин з боку держави та Національного банку України

Для стабільного розвитку валютних відносин важливим моментом є необхідність постійної взаємоузгодженості та ефективної взаємодії Національного банку України та уряду щодо регулювання економічних відносин, а як наслідок і валютних, які являються їх складовою. Державне регулювання валютних відносин є дуже важливим моментом у розвитку не тільки валютного ринку, а й в забезпеченні стабільності всієї економічної ситуації країни. Досягнення цього можливе через створення державою такого дієвого механізму, за допомогою якого можливо було б зміцнити довіру населення до національної грошової одиниці – гривні, знизити рівень доларизації економіки, чітко розмежувати валютне регулювання та валютний контроль, забезпечити стабілізацію валютного курсу та інші.

Ефективне валютне регулювання забезпечить стабільність валютного ринку та дозволить Україні зміцнити свої позиції у міжнародних відносинах.

Національний банк України із покращенням показників економічного розвитку країни здійснював поступову лібералізацію умов проведення валютної діяльності. Проте, наслідки впливу світової та внутрішньої криз показали, що вітчизняна економіка ще не досягла необхідного рівня перетворень, щоб з допомогою ринкових механізмів реалізувались процеси саморегулювання економічних показників.

Україна ж, як країна з трансформаційною економікою, не може без використання окремих валютних обмежень нівелювати негативні прояви лібералізації, захищати внутрішні інтереси, стримувати дестабілізуючі потоки іноземних капіталів, рівень доларизації вітчизняної економіки тощо. Крім цього, при інтернаціоналізації та глобалізації економічного життя, механізм валютного ринку створює умови для значних валютних спекуляцій, що веде до стихійного руху гарячих грошей, коливання валютних курсів, погіршення валютно-

економічної стабільності країни. При незначній ємкості внутрішнього валютного ринку, щоденний оборот якого становить в середньому 100 – 200 млн. дол. США, тоді як у світі 1,2 трлн. дол. США, відсутність валютних обмежень робить його високо волатильним, а курс національної валюти – нестійким та привабливим для спекулятивних ігор [36, с. 54].

За даних умов, вважаємо за доцільне наголосити на необхідності розробки та впровадження в дію на державному рівні комплексної стратегічної програми розвитку національної економіки. Такий документ, на нашу думку, сприятиме збалансуванню, систематизації взаємоузгодженню та впорядкуванню усіх напрямків економіко-ринкових перетворень, направлених на досягнення спільної стратегічної мети. Відповідно, це дозволить забезпечити прозорість дій та підвищити відповідальність усіх суб'єктів економіки від владних структур до суб'єктів підприємницької діяльності, а також сприятиме мінімізації політичних спекуляцій та нерациональному витрачання державних коштів.

Отже, завдання Національного банку, на нашу думку, полягає, з одного боку, в ініціюванні розробки разом з урядовими структурами та впровадженні комплексу заходів, спрямованих на довгострокову стабілізацію та зміцнення національної валюти, на зменшення рівня доларизації національної економіки, на розвиток валютного та фондового ринків, на підвищення капіталізації та конкурентоспроможності національної банківської системи, а в результаті розширення спектру виконуваних комерційними банками валютних операцій та напрямків валютної діяльності, а з іншого, враховуючи тенденції розвитку валютного ринку кінця 2008-2009 років, Національний банк повинен значну увагу приділяти поточному валютному регулюванню, застосуванню дієвих антикризових заходів з метою корегування відхилень у функціонуванні валютного ринку з метою забезпечення досягнення стратегічних цілей. Необхідність розробки комплексної програми зумовлена, зокрема, потребою ліквідації повної невизначеності валютної політики НБУ, незрозумілої методики, за якою він розраховує свій офіційний курс, та необхідністю побудови логічної послідовності його дій.

Затвердження основних стратегічних напрямків грошово-кредитної політики, валютного регулювання, розвитку банківського сектору та валютного ринку країни відповідатиме та забезпечуватиме досягнення основних орієнтирів трансформації економічної системи, оскільки без узгодженості дій між урядом та Національним банком усі зусилля щодо регулювання валютних відносин та економічних процесів в цілому будуть малоефективними, про що свідчить сучасний стан господарювання.

Варто також відмітити, що такий підхід забезпечить далекоглядність у діях Національного банку стосовно регулювання валютної сфери, що на даний час носить обмежений характер, про що свідчить, наприклад, постійне проведення валютних інтервенцій з метою підтримки стабільності національної валюти, або ж забезпечення допуску іноземних філій за вимогами міжнародної спільноти без заздалегідь належно підготовлених умов для рівноконкурентних умов розвитку вітчизняної банківської системи.

Враховуючи особливості сучасного стану розвитку валютних відносин в Україні, вважаємо, що Національному банку України необхідно прийняти науково обгрунтовану та практично узгоджену «Програму дій щодо реформування та подальшого розвитку валютних відносин країни», направлену на вирішення таких основних завдань, як: 1) поточна стабілізація валютного ринку; 2) створення належних умов для подальших трансформацій валютної діяльності; 3) визначення перспектив розвитку системи валютних відносин в країні.

Таким чином, даний документ може включати декілька розділів, а валютну реформу варто проводити в кілька етапів.

У першому розділі пропонуємо присвятити увагу визначенню заходів валютного регулювання, направлених на миттєву стабілізацію валютного ринку в умовах кризових ситуацій. Це сприятиме оперативності дій, направлених на мінімізацію дестабілізуючих чинників валютного ринку, а також сприятиме виходу економіки з кризового стану та забезпечить необхідні умови для дотримання курсу щодо досягнення визначених цілей на майбутнє щодо розвитку системи валютних відносин країни. Найефективнішими заходами у розв'язанні

подібних проблем будуть заходи прямого регулювання, тому необхідно детально регламентувати процедуру прийняття тих чи інших антикризових рішень.

Незважаючи на те, що Національний банк України досяг значних успіхів у здійсненні поступової лібералізації умов функціонування валютного ринку, сучасний стан розвитку економіки та валютних відносин свідчить про необхідність використання більш жорсткіших важелів валютного регулювання.

На противагу думці, що побутує про глибоку лібералізацію у світі, зараз валютні обмеження продовжують широко застосовуватися у всьому світі. Так згідно даних МВФ, практично немає ні однієї країни, де б не було валютних обмежень [114, с.1071].

Отже, Національний банк повинен вдаватись до жорсткішого валютного регулювання (звичайно, як тимчасового заходу) основних елементів валютної системи, з метою забезпечення досягнення загальних національних інтересів та гарантування економічної стабільності та безпеки держави. Однак, регулятивні заходи не повинні гальмувати законний розвиток суб'єктів валютних відносин та не повинні суперечити міжнародним вимогам та стандартам проведення валютної діяльності.

Тому, пріоритетними завданнями НБУ на даному етапі розвитку є:

- ✓ курсова стабілізація, встановлення жорсткого контролю за коштами, які одержують банки через канали рефінансування, посилення істотної ролі валютних обмежень у системі валютного регулювання, як пропонує О. Береславська аж до позбавлення ліцензії на здійснення операцій з валютою [7, с. 10], заборони будь-яких розрахунків на території України в іноземній валюті, оскільки засобом платежу має бути національна валюта, розробки рекомендацій для банківських установ щодо зниження відсоткових ставок за валютними депозитами, оскільки повна їх заборона спричинить поширення такої форми доларизації як розширення обігу готівкової іноземної валюти;
- ✓ насичення ринку готівковою валютою, що дозволить врівноважити курс коливань, припинити паніку населення та зміцнити гривню, шляхом

запровадження обов'язкового продажу як антикризового заходу частки валютної виручки від експортних надходжень, запровадити обмеження на купівлю валюти імпортерами, вимагаючи підтвердження, що вони дійсно вимагають валюти відповідно до контракту, а не для спекуляцій;

- ✓ визначення методики валютного курсу, котра відповідала б ринковим вимогам, зокрема, впровадити середньозважений курс валют. МВФ вимагає від Нацбанку України відмовитися від практики трьох валютних курсів: офіційного, міжбанківського та готівкового, а визначати два – готівковий і безготівковий.

Наступний розділ запронованого нами документу слід приділити вирішенню ряду так званих перехідних від сучасного недостатньо розвиненого стану валютного ринку до запланованих майбутніх більш лібералізованих та ширших можливостей функціонування суб'єктів валютних відносин на національному ринку.

Валютна політика в Україні немає чіткої моделі устрою з адекватним визначенням взаємопов'язаних стратегічних, проміжних та тактичних цілей. Проблема полягає у відсутності чіткого визначення проміжних цілей валютного регулювання узгоджених із цілями монетарної політики Національного банку та напрямками структурної перебудови економіки. З 2000 року проміжна ціль практично полягає у таргетуванні валютного курсу шляхом інтервенцій, та деяких валютних обмежень з метою уникнення валютних спекуляцій. Проте з юридичної точки зору, проміжними орієнтирами у забезпеченні стабільності національної валюти є монетарна база та грошова маса, тобто таргетування грошових агрегатів.

Якщо підхід валютного таргетування забезпечує підтримку зовнішньої стабільності національної валюти (тобто її валютний курс), то політика інфляційного таргетування забезпечить внутрішню стабільність національної валюти. Політика інфляційного таргетування сприятиме зниженню рівня доларизації, оскільки зникне потреба переводити свої заощадження з менш стабільної національної валюти у іноземну, і також, матиме позитивний вплив на структуру кредитно-депозитних операцій у іноземній валюті – зникне потреба у

іноземному кредитуванні, адже виникатиме необхідність у додаткових валютно-обмінних операціях.

На нашу думку, перехід до політики інфляційного таргетування в Україні є завчасним з трьох причин:

- ✓ по-перше, на даному етапі розвитку валютного ринку не можна відмовлятися від політики керованого плавання валютного курсу та політики валютних обмежень у сфері валютних відносин;
- ✓ по-друге, варто враховувати проблеми сучасного стану розвитку економіки. Особливість вітчизняної економіки полягає в тому, що збільшення доходів населення призводить до збільшення споживання товарів та послуг, а не до збільшення інвестицій у реальну економіку; зміцнення національної валюти стимулюватиме імпорт на шкоду вітчизняного виробництва;
- ✓ по-третє, у Національного банку при інфляційному таргетуванні недостатньо важелів впливу у формуванні індексу споживчих цін, оскільки загальний регулятивний вплив визначається монетарним інструментарієм. Як зазначає проф. О. Дзюблюк, виключно монетарні засоби боротьби з інфляцією негативно позначаються і на економічному зростанні, тим більше що основними чинниками інфляційних процесів в Україні є не монетарні чинники, а дії уряду [32,с. 14].

Отож, першочерговими завданнями Національного банку у контексті даного розділу є вирішення таких проміжних для валютного ринку України проблем як:

- ✓ вдосконалення контролювання та розробка нових методів банківського і валютного регулювання, що впливатиме як на оптимізацію валютної діяльності (вдосконалення та розширення меж валютної діяльності, відновлення довіри до головних суб'єктів валютних відносин з боку резидентів та іноземних партнерів, забезпечення більш строкової стабілізації валютного курсу національної валюти;

- ✓ реформування банківської системи у напрямку її капіталізації і підвищення конкурентоспроможності та зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку України та у сучасному інтегрованому світі;
- ✓ вдосконалення валютного законодавства.

Безумовним є те, що практично усі із вище зазначених завдань вирішити самостійно Національному банку не під силу. Разом з тим, як аналізує проф. О. Дзюблюк, подією як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, основні інструменти грошово-кредитного регулювання економіки, такі як політика обов'язкових резервів, операцій на відкритому ринку та політика облікової ставки є недостатньо дієвими. Відтак, головним і найдієвішим інструментом монетарної політики є операції Національного банку на внутрішньому валютному ринку, а саме реалізація механізму валютних інтервенцій [32, с. 13].

Вітчизняна система валютного контролю, заснована на попередньому контролі з боку комерційних банків за валютними операціями своїх клієнтів, є недостатньо ефективною. Оскільки, банки під загрозою юридичної відповідальності змушені виконувати неприємні їм функції контролю. Крім цього існує ймовірність переслідування банків з боку клієнтів за невиконання, чи несвоєчасне виконання їхніх законних доручень, через суворе дотримання банками вимог органів валютного контролю, або ж ймовірність застосування фінансових (штрафних) санкцій з боку НБУ, у разі виявлення навіть незначних помилок при контролюванні їхньої валютної діяльності. Разом з тим, НБУ не володіє інформацією про всі валютні операції, вона стає доступною лише під час здійснення перевірок на місцях, зазвичай вибіркових, у зв'язку з обмеженістю їхньої тривалості.

Також, варто відмітити про неефективність ліцензування, над усе операцій капітального характеру. Вони є низькоефективними, оскільки офшорні юрисдикції дають згоду вітчизняним підприємствам без порушення закону створювати закордонні активи. Відтак, значна частка валютного контролю припадає на комерційні банки, котрі змушені перевіряти документи, якими засвідчено право на отримання та надсилання коштів.

На нашу думку, варто створити відповідну структурну одиницю, на яку було б покладено функції валютного контролю, а завдання комерційних банків полягало лише у поданні інформації про виконання ними тих валютних операцій, які підлягають контролю.

Функції спеціального контрольного органу можна покласти на новостворену структурну одиницю, підпорядковану Національному банку, яка володіла б високими технологіями, спеціально розробленим програмним забезпеченням та досвідом контролювання валютних операцій фінансових установ, взаємодіяла з комерційними банками, правоохоронними органами, Податковою адміністрацією, Державним митним комітетом та включала власні територіальні підрозділи. Належний контрольний орган в режимі реального часу збиратиме, накопичуватиме, аналізуватиме та передаватиме інформацію про міжнародні фінансові трансакції та валютні операції, які містять ознаки сумнівності щодо дотримання норм чинного законодавства у відповідні органи.

При цьому, комерційні банки нести будуть відповідальність лише в разі:

- ✓ невиконання вимог щодо ідентифікації та перевірки клієнтів;
- ✓ неподання спеціальному контролюючому органу інформації про проведення міжнародних валютних операцій чи операцій з готівкою понад встановлені обмеження;
- ✓ невиконання обов'язків щодо подання інформації про поступлення заявки на виконання сумнівних операцій, які вимагають попереднього дозволу НБУ;
- ✓ невиконання вимог щодо зберігання документів стосовно яких встановлено строк зберігання;
- ✓ розголошення інформації щодо поступлення заявок на виконання сумнівних операцій. Таким чином, можна буде розмежувати завдання валютного контролю.

З метою вдосконалення умов та прозорості функціонування валютного ринку України та покращення ефективності застосування контрольно-регулятивних заходів пропонуємо виділити у дослідженні декілька рівнів:

1. Організація валютного регулювання й контролю на макрорівні: стабілізація валютного курсу, регулювання стану платіжного балансу, державної заборгованості тощо.

2. Регулювання та контроль поточного стану валютного ринку, шляхом встановлення та слідкування за дотриманням встановлених норм та правил ведення валютної діяльності, безпосередньо, самими комерційними банками.

3. Збір та опрацювання інформації про виконання валютних операцій комерційними банками спеціальним контрольним органом.

4. Перевірка законності функціонування інших суб'єктів валютних відносин шляхом співпраці із Державною податковою адміністрацією, Державним митним комітетом, Міністерством зв'язку).

Для підвищення ефективності валютного контролю необхідно вдосконалити обмін даними між органами, що його реалізують, вдосконалити функціонування системи інформаційного обміну між Національним банком і Державною митною службою: варто подолати проблему збору інформації про значні міжнародні перекази, які проводяться поза Системою електронних платежів, її обробки та аналізу з метою з'ясування джерел надходження коштів на рахунки, з яких здійснюються міжнародні платежі та прослідкувати основні напрями фінансових потоків. Необхідно вдосконалити співпрацю з правоохоронними органами, Службою безпеки України, з метою недопущення ведення незаконної валютної діяльності. Національному банку разом з державою варто врегулювати розмір штрафних санкцій, які повинні служити покаранням, а не знищенням банківської установи.

Необхідність підвищення рівня ефективності валютного контролю зумовлено проблемами відпливу капіталів, повернення валютної виручки за зовнішньоекономічними договорами внаслідок незадовільних макроекономічних показників та недостатньо розвинених ринкових інститутів, відсутності достатніх гарантій захищеності підприємницької діяльності в Україні, дефіциту бюджету, знецінення національної валюти, диспропорцій фінансово-податкової політики,

низького соціально-економічного рівня життя, загальної політичної нестабільності та постійних змін умов господарювання.

З метою мінімізації впливу капіталів та пришвидшення процесів повернення їх у країну необхідно:

- ✓ по-перше, підвищити заходи та норми валютного, податкового і кримінального законодавства, що матимуть тимчасовий характер з метою перекриття каналів впливу. Потрібно забезпечити повернення експортної виручки, що затримується під приводом форс-мажорних обставин; запобігати безпідставним переказам авансів за фіктивними контрактами; маніпуляції цінами; збільшити контроль за операціями з розміщення банківських депозитів за кордоном; уникати зловживань під час отримання іноземної фінансової допомоги (50% якої іноді залишається за кордоном); ліквідувати недоліки в законодавстві; допускати до зовнішньоекономічної діяльності надійні фірми, скажімо, із тривалістю роботи не менше двох років, шляхом ліцензування;
- ✓ по-друге, необхідно створити систему стимулів для повернення експортної виручки, забезпечити умови для ефективного інвестування капіталів в економіку країни (стійке покращення макроекономічних показників, покращення інвестиційного клімату, зміцнення організаційно-правової бази, політична стабільність, захист прав власності та верховенство закону).

З метою розширення валютного ринку України, підвищення довіри та привабливості співпраці міжнародних партнерів з вітчизняними суб'єктами валютних відносин Національного банку слід ініціювати вирішення проблем щодо вдосконалення чинного та прийняття нового валютного законодавства.

У третьому розділі програми слід визначитись із стратегічною перспективою та скерованістю дій для досягнення далекоглядних завдань реформування системи валютних відносин. Припустимо, що НБУ вже оприлюднив «Глобальну концепцію валютного ринку України», котра передбачає довгострокові реформи (до 2038 року) і нововведення, направлені на підвищення привабливості гривні в середині країни, на забезпечення повної конвертованості

гривні та її виходу на міжнародну арену, тобто котирування на закордонних біржах, обслуговування зовнішньоекономічних договорів, ведення у ній розрахунків за експортно-імпортними операціями без обмеження кола країн, з резидентами яких ці операції здійснюватимуться, та надання права здійснення переказів за неторговельними операціями. Найперше, Національний банк має намір заохочувати використання гривні в міжнародних торгових операціях, шляхом розширення її використання в поточних валютних операціях [74].

З одного боку, ми підтримуємо ідеї даної концепції, а з іншого виникають суперечності щодо економічної обґрунтованості та реальності досягнення визначених цілей. Крім цього, встановлювати завдання на таку тривалу перспективу у змінному та невизначеному внутрішньому середовищі, та й при нестабільності у світі без визначення чітких поточних кроків у досягненні кінцевої мети не надто доречно. Крім цього, у концепції не охарактеризовано чітко механізм та послідовність кроків, які б дозволили досягти такого визнання національної грошової одиниці на зовнішньому ринку.

Вважаємо, що пропоновану Національним банком Концепцію можна включити до пропонованої нами Програми дій як один із напрямів досягнення далекоглядних орієнтирів розвитку валютних відносин.

3.3. Досвід провідних країн світу у системі валютного регулювання і валютного контролю та можливості його адаптації до національного середовища

У кожній країні розвиток валютного ринку багато в чому залежить від політики державного регулювання економіки, від ступеня втручання державних органів у валютно-кредитні та фінансові відносини.

Велику цінність при вдосконаленні системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні має аналіз досвіду провідних країн світу. Розглянемо досвід валютного регулювання та валютного контролю у розвинутих європейських країнах, Японії та Російської Федерації, запропонуємо можливості його адаптації до національного середовища.

В європейських країнах у 90-х роках ХХ ст. було проведено лібералізацію валютного законодавства. У більшості країн валютний контроль забезпечують митні органи та діють правила, які дозволяють збирати статистичну інформацію для створення платіжного балансу та боротися з «відмиванням» брудних коштів. У розвинутих країнах банки використовують так звані compliance-процедури, які включають, зокрема, валютний контроль та виконання фінансового моніторингу. При цьому центр уваги перенесено на фінансовий моніторинг. Законодавство розвинутих країн має невелику кількість обмежень та сприяє іноземним інвестиціям.

У світовій практиці валютний контроль активно використовувався Францією, Великобританією, Російською Федерацією, Бельгією, Японією, Німеччиною, Австрією, Італією, Ірландією, Іспанією, Новою Зеландією та іншими країнами на певних етапах розвитку. При цьому кожна держава мала власну специфіку у визначенні форм і методів здійснення валютного контролю, що визначалося особливостями економічного та політичного розвитку [18,с.187].

Франція. Валютне регулювання та валютний контроль у Франції було уведено відповідно до Закону про валютне регулювання й контроль у вересні 1939 р., тобто на початку Другої світової війни, коли Франція мала значні проблеми у валютно-фінансовій сфері. Валютним контролем охоплювалися усі види валютних операцій [52,с.22]. Органами валютного регулювання та валютного контролю у Франції у той період були: Міністерство фінансів, у структурі якого Казначейське управління займалося розробкою стратегічних напрямків у галузі валютного регулювання й контролю, а Головне митне управління здійснювало контроль за валютними операціями «комерційного» характеру, а також неторговельними операціями, пов'язаними з переміщенням через кордон валютних цінностей; Національний банк Франції, який здійснював регулювання та контроль за операціями фінансового характеру в іноземній та національній валюті (кредити, позики) [55,с.26].

Таким чином, у Франції питаннями валютного регулювання та валютного контролю у рамках своєї компетенції займалася низка уповноважених на те

органів. При цьому валютний контроль експортно-імпортних операцій включав:

- 1) контроль, що здійснювався уповноваженими банками, які мали право попередити правопорушення на стадії попередньої перевірки операцій;
- 2) контроль, що здійснювався митними органами, які входили до складу Міністерства фінансів, хоча їхні функції в основному зводилися до застосування заходів відповідальності до правопорушників валютного законодавства.

Така державна політика у сфері валютного регулювання та валютного контролю, що проводилася до кінця 70-х рр., сприяла зменшенню темпів інфляції та формуванню достатнього обсягу валютних ресурсів у країні. На початку 80-х рр. почався процес лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та як наслідок — пом'якшення вимог щодо проведення валютних операцій.

На сучасному етапі у Франції акцент з функцій валютного та експортного контролю перенесено на удосконалення методів боротьби з відмиванням грошей, статистичний облік та аналіз інформації здійснює державний контрольний орган при Міністерстві економіки, фінансів і бюджету – Група розслідувань незаконних фінансових операцій. Виявлена інформація надходить спеціально уповноваженим митним і поліцейським органам – Національному митному управлінню та Центральній службі поліції боротьби з великими фінансовими правопорушеннями.

Великобританія. Основи сучасної системи валютного та експортного контролю Великої Британії були закладені у довоєнний період прийняттям законів та інших нормативних документів, включаючи накази, правила, директиви, видані Казначейством і Банком Англії.

З кінця 80-х рр. ХХ ст. спостерігається тенденція до лібералізації валютного та експортного контролю щодо традиційних валютних і експортних операцій.

Британське казначейство є головним органом валютного контролю, однак воно повністю делегувало свої повноваження Банку Англії, який є органом валютного контролю. Банк Англії керує діяльністю своїх філій та представництв та які з його дозволу здійснюють фінансові операції. Також до кола органів

валютного контролю у Великобританії входять уповноважені банки, митні органи, органи акцизів, які контролюють рух валюти через кордон [110,с.109].

Однією з функцій валютного контролю у Великобританії є забезпечення своєчасного «повернення виручки за експорт англійських товарів». Цей потік капіталів рухається зі стерлінгових та інвалютних рахунків нерезидентів на рахунки резидентів. Максимальний термін для репарації валютної виручки, встановлений Казначейством, складає 6 місяців [93,с.50].

Починаючи з кінця 80-х років, незважаючи на тенденцію до лібералізації валютного контролю щодо традиційних валютних і зовнішньоторговельних операцій, уряд Великобританії надає велику увагу боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, як всередині країни, так й у світовому контексті. З метою координації цієї роботи створена Об'єднана робоча група, до складу якої увійшли провідні спеціалісти фінансового сектора економіки. Оперативною роботою з припинення незаконних фінансових операцій займається Національна служба Великобританії з фінансових розслідувань, у складі якої є Бюро фінансових розслідувань.

Таким чином, у Великобританії продовжують застосовуватися окремі елементи системи валютного контролю. Так, існують обмеження у сфері обігу валютних цінностей, здійснюється контроль за інвестиціями в іноземній валюті, активно проводиться боротьба з легалізацією злочинних доходів, у якій беруть участь Об'єднана робоча група та Національна служба Великобританії з фінансових розслідувань.

Німеччина. Свобода руху капіталу - це один із основних принципів ринкового господарства в Німеччині. Ввезення та вивезення капіталу практично не обмежений. Проте в окремих випадках, коли цього вимагають інтереси країни або її міжнародні зобов'язання, стосовно деяких країн може бути встановлений особливий, ускладнений механізм платіжного обороту. Інформація про рух капіталів через кордон збирається та передається через банки та кредитні установи до Бундесбанку, де проводиться аналіз даних, який дозволяє розробляти конкретні заходи з регулювання валютного ринку [12,с.25].

Свобода руху капіталу не означає, відмови від точного визначення обсягів і напрямів його переміщення, що необхідно, здебільшого для статистичних цілей та складання платіжного балансу країни. Облік капіталів, що надходять у ФРН, ведеться, головним чином банками та кредитними організаціями, що регулярно передають відповідні дані у Федеральний банк або центральні банки земель.

Унаслідок лібералізації зовнішньоторговельного і валютного законодавства у ФРН особливої актуальності набуло питання щодо організації ефективної протидії використанню фінансових систем з метою відмивання капіталів, отриманих злочинним шляхом. З метою вирішення цього питання у 1993 р. було прийнято Федеральний Закон «Про виявлення доходів, одержаних в результаті здійснення тяжких кримінальних злочинів». Згідно з даним Законом функція щодо контролю покладена на Федеральний банк Німеччини. Тому ФРН бере активну участь у розширенні міжнародного співробітництва в сфері боротьби з відмиванням грошей, одночасно вживаючи відповідні заходи на національному рівні.

Японія. Базовим нормативно-правовим актом у сфері організації та функціонування валютного контролю в Японії є Закон «Про контроль за іноземною валютою і зовнішньою торгівлею» (далі – Закон), яким регламентований рух валют і зовнішні розрахунки за торговельними угодами та інвестиціями [11].

Контроль за валютними операціями відповідно до Закону здійснюється Міністерством фінансів, Міністерством зовнішньої торгівлі та промисловості і Банком Японії як агентом уряду. Основну роль у проведенні розрахунків і контролю за ними відіграють уповноважені банки. Угоди, що укладаються банками, є винятковою компетенцією Міністерства фінансів, зовнішньоторговельної операції - Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості. Угоди, пов'язані з рухом капіталів і здійсненням платежів, контролюються «компетентними міністерствами», включаючи Міністерство фінансів і Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості.

Основним засобом валютного контролю є контроль за ліцензуванням валютних операцій або обов'язковістю попереднього повідомлення. Ліцензування платіжних операцій має на меті спонукати компанії здійснювати ці операції через уповноважені банки. Якщо уповноважений банк порушує чинне законодавство, Міністерство фінансів має право: 1) відкликати ліцензію; 2) призупинити на строк до одного року валютні операції цього банку; 3) обмежити сферу його операцій.

Уповноважені банки, керуючись відповідними нормативними актами Міністерства фінансів, контролюють потік платежів, попереджуючи та обмежуючи незаконні платежі, здійснюють валютні операції зі своїми клієнтами, з банками-нерезидентами і між собою. Термінові угоди можуть укладатися з будь-якими валютами, що котируються на Токійській валютному ринку і на інших провідних міжнародних валютних ринках. Відсутні будь-які офіційно встановлені курси на форвардному ринку. Термінові угоди укладаються на основі вільних ринкових ставок. Покупка або продаж іноземної валюти здійснюється без податків і субсидій [16].

Якщо платежі здійснюються поза уповноваженими банками, а також у разі використання так званих особливих методів платежу (тобто тих методів, що дозволяють здійснювати безконтрольні платежі), необхідно мати ліцензію Міністерства фінансів.

Рух японського капіталу, що або вкладається за кордоном, або надходить у Японію з інших країн, контролюється шляхом встановлення вимог про повідомлення компетентного міністерства або одержання попереднього дозволу для окремих галузей. Інші форми руху капіталів також підлягають контролю [112,с.6].

Попередній дозвіл на проведення валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу, потрібен в тому випадку, коли це пов'язано з певними обставинами: погіршення стану платіжного балансу країни; значні коливання курсу єни; міжнародний рух капіталів в таких значних розмірах, які достатні для того, щоб мати негативний вплив на валютний ринок Японії.

Валютні кредити уповноважених банків підлягають попередньому повідомленню з врахуванням періоду очікування. На валютні та національні депозити резидентів та нерезидентів поширюються вимоги про обов'язкові мінімальні норми резервів, встановлених Банком Японії.

Резиденти та нерезиденти можуть вільно розміщувати валютні депозити в уповноважених банках Японії та переказувати будь-які суми у будь-якій валюті. Не обмежується розміщення резидентами за кордоном депозитів на суму до 100 млн. єн .

Отже, в Японії система валютного регулювання та валютного контролю забезпечена нормативними актами; існують обмеження щодо руху валютних цінностей; контролюються валютні операції, пов'язані з рухом капіталу. В якості органів валютного контролю виступають Міністерство фінансів, Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості і Банк Японії. Агентами валютного контролю є уповноважені банки, які здійснюють контроль валютних операцій власних клієнтів, попереджуючи та обмежуючи незаконні платежі.

Російська Федерація. Організація та функціонування системи валютного регулювання та валютного контролю в Росії за останні роки постійно перебувала в процесі реформування. Найбільш вагомі зміни відбулися у 2003 р., коли був прийнятий Федеральний Закон «Про валютне регулювання та валютний контроль», який встановлює принципи проведення операцій з національною та іноземною валютою на території Російської Федерації, повноваження і функції органів валютного регулювання і валютного контролю, права і обов'язки юридичних та фізичних осіб при володінні, користуванні та розпорядженні валютними цінностями, відповідальність за порушення чинного законодавства.

Органами валютного регулювання та контролю в РФ є [75]: 1) Банк Росії; 2) Державний митний комітет РФ; 3) Уряд РФ в особі департаментів Міністерства фінансів.

Агенти валютного контролю - організації, які у відповідність до законодавства РФ можуть здійснювати функції валютного контролю. Вони

підзвітні відповідним органам валютного контролю. Агентами валютного контролю в Росії є [75]:

- 1) уповноважені банки, підзвітні Банку Росії;
- 2) митні органи, підзвітні митному комітету;
- 3) податкові органи та інші державні структури.

Банк Росії бере участь у здійсненні валютного регулювання та валютного контролю, для цього створено Департамент валютного регулювання і валютного контролю. У його компетенцію входить участь у розробці проектів законодавчих актів, розробка нормативних актів Банку Росії у сфері валютного регулювання, підготовка міжнародних договорів, розробка методології здійснення валютного контролю, а також рекомендацій і вказівок для агентів валютного контролю, ліцензування валютних операцій, для яких законодавством встановлено дозвільних порядок їх проведення, збір інформації та складання звітності для статистичних цілей, а також формування та ведення зведених баз даних, координація діяльності підрозділів валютного регулювання і валютного контролю, територіальних управлінь Банку Росії.

Уряд РФ як орган валютного контролю в межах своєї компетенції видає нормативні акти, обов'язкові до виконання усіма резидентами та нерезидентами.

Державна податкова служба при виконанні своїх службових обов'язків користується правами агента валютного контролю та здійснює контроль за відповідністю валютного законодавства, ліцензіями та дозволами, виданими господарським суб'єктам, і проводить відповідні перевірки.

Отже, курс на лібералізацію російського валютного законодавства, у першу чергу, вплинув на сферу валютного контролю, яка забезпечує дотримання валютного законодавства під час виконання валютних операцій. Лібералізація валютного контролю в Росії відбувалась також у скороченні списку органів валютного контролю і чіткому колі їх повноважень.

Валютне регулювання та валютний контроль в економічно розвинутих країнах має тенденцію до поступового руху від регулювання поточних і капітальних валютних операцій до майже повної відмови від регулювання

поточних операцій і значної лібералізації регулювання операцій, пов'язаних з рухом капіталу (після встановлення вільного обігу капіталу в межах ЄС).

Як показує світовий досвід, поряд з здійсненням валютного та експортного контролю, серед основних завдань цих країн можна визначити виявлення, розслідування та припинення незаконних фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, набутих злочинним шляхом.

Сьогодні європейські засади співробітництва в забезпеченні контролю за легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, широко застосовуються як складова регулювання фінансового сектору в Україні. Такі засади відображені, наприклад, у Конвенції ООН «Про відмивання, виявлення, арешт та конфіскацію виявлених коштів, здобутих злочинним шляхом», Директива Раді ЄС із попередження використання фінансової системи для «відмивання» грошей та в деяких інших міжнародних документах [15,с.372].

У 2002 р. в Україні було прийнято Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». У ньому було запроваджено механізм протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та створено спеціально уповноважений орган – Державний комітет фінансового моніторингу. Цей механізм протидії можна розглядати як одну із форм валютного контролю, а створений орган – як додатковий орган валютного контролю в Україні [89]. Варто відзначити, що українське законодавство не відносить до органів валютного контролю такий орган, а створений орган – як додатковий орган валютного контролю в Україні .

Проаналізувавши закордонний досвід щодо системи валютного регулювання та валютного контролю важливою метою реформування та удосконалення системи валютного контролю в Україні є оптимізація зв'язків між органами валютного контролю, надання повноважень Міністерству фінансів України органу валютного контролю. Доцільно також проводити поступову лібералізацію валютного регулювання та валютного контролю. З цією метою, на нашу думку, необхідно прийняти Закон України «Про валютне регулювання та валютний контроль», який був би спрямований на усунення недоліків у системі

валютного регулювання та валютного контролю, що позитивно би позначилось на якості валютного регулювання і валютного контролю в цілому. До єдиної системи органів контролю необхідно віднести Міністерство фінансів та Національний банк України з чітким визначенням повноважень. До агентів валютного контролю слід віднести уповноважені банки, органи податкової інспекції та митного комітету та покласти на уряд України функцію координації діяльності органів та агентів валютного контролю. Також система валютного регулювання та валютного контролю України повинна бути переглянута у бік максимального спрощення, оскільки ефективність багатьох використовуваних мір обмежена. Зокрема, валютний контроль може бути посилений за ефективністю декількома способами. По-перше, правила режиму валютного контролю повинні бути викладені в систематичній чіткій формі, тобто у формі, що виключає можливість неоднозначних тлумачень. По-друге, режим валютного контролю, не повинен створювати істотних труднощів для легальної комерційної діяльності господарюючих суб'єктів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Отже, за результатами вище викладеного доцільно зробити наступні висновки:

1. Діюча система валютного регулювання та валютного контролю за останні роки зазнала певних змін, виходячи із реалій макроекономічного розвитку країни. Запровадженні заходи дещо розширили можливості роботи учасників валютного ринку, однак з врахуванням динаміки економічних процесів (внутрішніх та зовнішніх) ці методи потребують подальшого доопрацювання, зокрема поступової відмови від системи жорсткого управління валютними процесами.

2. Лібералізація системи валютного регулювання та валютного контролю передбачає поступове та виважене зняття валютних обмежень на поточні та фінансові операції платіжного балансу, а також зменшення втручання у функціонування валютного ринку не лише центрального банку держави, але й органів влади. У випадку проведення лібералізації завданням державної політики у сфері валютного регулювання та контролю є уникнення можливих ризиків, які пов'язані із рухом капіталів.

3. Оскільки валютний ринок та валютна діяльність найшвидше реагують на різноманітні фактори, і не лише економічного характеру, то основне завдання Національного банку України та держави, за даних умов розвитку, повинно полягати у вдосконаленні регулятивних заходів з метою забезпечення стабілізації валютного курсу, динамічного розвитку валютного ринку та його основних учасників – комерційних банків, та безумовно, економіки загалом. Комплексний підхід реформування вітчизняної економіки сприятиме координації та узгодженості дій НБУ та уряду. Запропонована нами модель співпраці держави та Національного банку в сприятиме процесу вдосконалення системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні.

4. Проаналізувавши зарубіжний досвід системи валютного регулювання і валютного контролю провідних країн світу, вважаємо, що сучасна система валютного регулювання та валютного контролю вимагає підвищення якості валютного законодавства. Зокрема, прийняття нового Закону України «Про

систему валютного регулювання та валютного контролю» , та внесення відповідних коректив у певні існуючі законодавчі акти, дасть змогу більш ефективно регулювати та розвивати валютний ринок та здійснювати контроль за виконанням тих чи інших правових норм, уникнути дублювання функцій контролюючих органів, спростити процедуру та скоротити затрати часу на оформлення зовнішньоекономічних відносин, що теж впливає на конкурентоспроможність й привабливість національної економіки України.

5. Реформування системи валютного регулювання і контролю вимагає розробки єдиної державної валютної політики, що має бути сформована на підставі глибокого науково-теоретичного аналізу валютних відносин, методів і засобів регулювання, узагальнення вітчизняного й міжнародного досвіду розв'язання даної проблеми.

ВИСНОВКИ

Дослідження становлення та сучасного стану, перспектив розвитку та шляхів удосконалення системи валютного регулювання і валютного контролю в Україні дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. На основі вивчення різних підходів до трактування категорій «валютне регулювання» та «валютний контроль» дані поняття одержали у роботі свій подальший розвиток, що виявилось в уточненні економічної сутності валютного регулювання та валютного контролю, визначенні основних завдань в ринкових умовах, форм і методів реалізації, особливостей законодавчо-нормативного забезпечення. Валютне регулювання визначено як комплекс заходів, здійснюваних державними органами з метою організації функціонування валютного ринку та визначення порядку проведення операцій з валютними цінностями. Валютний контроль сформульовано як врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених контролюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування закріплених законом методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій.

2. У роботі узагальнено специфіку еволюції валютних відносин в Україні на різних етапах розвитку економіки в контексті зміни темпів виробництва, інфляційних коливань, зміни політичної ситуації в країні, структурних трансформацій в економіці, змін цілей грошово-кредитної політики, лібералізації системи валютного регулювання і валютного контролю. Проведене дослідження дозволило зробити висновок про наявність безпосереднього взаємозв'язку між циклічністю економічних процесів та рівнем розвитку системи валютного регулювання та валютного контролю. Даний зв'язок, перш за все, проявляється через лібералізацію та делібералізацію валютного регулювання на різних фазах економічного циклу. Визначено, що на сучасному етапі пріоритетним завданням валютної політики держави є подальша лібералізація вітчизняної системи валютного регулювання і валютного контролю з урахуванням кон'юнктури світових фінансових ринків.

3. За результатами узагальненої оцінки ефективності інструментів валютного регулювання в контексті впливу на посткризовий розвиток зовнішньої торгівлі зроблено такі висновки: по-перше, досить ефективно застосовувались інструменти валютного регулювання протягом 2006 – 2007 рр., коли фактичні показники валютного курсу та офіційних резервів відповідали цільовим орієнтирам; по-друге, найменш ефективно інструменти валютної політики застосовувались протягом 2008 р., що обумовило суттєве порушення задекларованих в «Основних засадах грошово-кредитної політики на 2008 рік» параметрів розвитку валютного ринку України. Також протягом даного періоду були сформовані передумови для подальшого порушення орієнтирів валютної політики НБУ в 2009 році. Серед окремих економічних інструментів найбільш дієвим є інтервенції НБУ на міжбанківському валютному ринку України. У стабільних економічних умовах даний інструмент забезпечує згладжування волатильності валютних курсів. Однак у кризових умовах дієвість даного інструменту обмежується обсягом офіційних резервів НБУ, що може бути використаний для здійснення валютних інтервенцій. Основним видом адміністративних інструментів валютного регулювання в Україні є валютні обмеження. Національний банк активно використовував даний інструмент протягом 2008–2012 рр., намагаючись нівелювати вплив негативних наслідків світової фінансової кризи на валютний ринок України.

4. На основі визначених проблем системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні, ми пропонуємо такі можливі напрями вирішення:

- повний перегляд правил валютного контролю, скасування будь-яких валютних обмежень та перетворення гривні у тверду світову валюту. Цей варіант, на перший погляд, виглядає не надто реалістичним у найближчій перспективі, але його варто розглядати як стратегічну мету розвитку валютного регулювання в Україні. Такий підхід цілком відповідає практиці й досвіду країн ЄС, за умов якого контролю підлягають не розрахунки в іноземній валюті, як такі, а самі зовнішньоекономічні операції. Це також передбачає зміцнення української валюти до рівня світових валют;

- поступове внесення змін до валютного регулювання України шляхом прийняття закону про валютний контроль, яким, зокрема, передбачити вирішення окреслених недоліків, крім того, прийняття такого законодавчого акту потребуватиме внесення змін до чинних підзаконних актів а саме до правил і процедур, що встановлює НБУ. Це є реалістичним варіантом вирішення проблем валютного контролю, зокрема, з огляд на те, що вже існує відповідний законопроект. Цей законопроект, звісно, вимагатиме доопрацювання, і, в цьому контексті, Європейська Бізнес Асоціація – як представник міжнародного бізнесу, може виступити в ролі експерта.

5. Проведене дослідження сучасного стану системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні дозволило виробити пропозиції щодо лібералізації валютного регулювання та валютного контролю та напрямів оптимізації регулювання валютних відносин з боку держави та НБУ. Для ефективної лібералізації системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні повинні бути забезпечені певні макроекономічні передумови. По-перше, в Україні повинен бути розбудований та зміцнений банківський сектор. Так, саме це дасть змогу вітчизняній економіці витримати вищу конкуренцію, коли на внутрішні фінансові ринки прийдуть філії іноземних банків, які забезпечуватимуть вищу якість обслуговування (в силу свого фінансового забезпечення та великого досвіду функціонування на ринках високорозвинутих країн) та нижчу вартість надання банківських послуг юридичним та фізичним особам. По-друге, зближення рівнів внутрішніх та світових процентних ставок. Ця макроекономічна передумова дасть змогу запобігти небажаному припливу короткострокових спекулятивних капіталів, що у свою чергу збереже стабільність монетарної сфери у період проведення валютної лібералізації. По-третє, підвищення рівня монетизації економіки та недопущення значного дефіциту державного бюджету, а також проведення виваженої фіскальної політики. Так, за низького рівня монетизації економіки гальмується розвиток валютно-фінансового сектору економіки країни. Також зазначимо, що у період лібералізації валютно-фінансових відносин фінансування дефіциту

бюджету за рахунок розміщення державних цінних паперів серед нерезидентів є небажаним та небезпечним, оскільки це є поштовхом до додаткового припливу іноземного капіталу, що має спекулятивний характер. Також важливим етапом на шляху до проведення лібералізації валютного регулювання є підвищення гнучкості обмінного курсу, тобто плаваючого режиму валютного курсоутворення. Так, на відмінну від фіксованого режиму валютного курсоутворення, режим плаваючого валютного курсу є проявом ліберального підходу до державного регулювання, коли прямий адміністративний вплив держави практично відсутній. Державна економічна політика реалізується не шляхом прямого адміністративного втручання в економіку, а іншими, як правило, непрямими та опосередкованими методами, які мінімально деформують прояви вільних ринкових сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України [Текст]: / за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право. – 2000. – 544 с.
2. Алисов Е.А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине [Текст]: учебн. / Е. А.Алисов. – Х. : Фирма «Консум». –1998. – 142 с.
3. Артемов Н. М. Валютное регулирование в Российской Федерации: автореф. дис.д –ра юрид. наук : 12.00.14 [Текст]: / Артемов Н. М. – М.: Московск. гос. юрид. академия, 2002. – 53 с.
4. Артемов Н.М. Валютный контроль [Текст]: /Н. М. Артемов. – М.: ООО«Профобразование», 2001. – 126 с.
5. Банківське право України: [Текст]: навч.посібн. /А.М. Жуков, А.Ю.Іоффе, В.Л. Кротюк, В.В. Пасічник та ін.; за ред. А.О.Селіванова. – К:Вид.Дім.«Ін Юре», 2000.– 384 с.
6. Бездітко Ю. М. Валютне регулювання [Текст] : навчальний посібник / Ю. М.Бездітко, О.О. Мануйленко, Г. А. Стасюк. – Херсон : ОЛДІ-плюс, 2009. – 272 с.
7. Береславська О.П. Доларизація в Україні та шляхи її подолання [Текст] / Береславська О.П.// Вісник Національного банку України. – 2006. – №10. – С. 10 – 13.
8. Береславська О.П. Чинники курсової нестабільності в Україні [Текст] / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 2. – С. 8 – 14.
9. Блащук Ю. Особливості системи валютного регулювання та контролю в Україні [Текст] / Блащук Ю. // Економічний часопис: щомісячний науково-аналітичний журнал. – 2001. – №3. – С.24 – 25.
10. Валютное регулирование и валютный контроль [Текст] : учебник / под. ред д-ра экон.наук,проф. В. М. Крашенникова. – М. : Экономист, – 2005. – 592 с.

11. Валютное регулирование и контроль в Японии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://student.zoomru.ru/history/mirovoj-opyt-valjutnogo-regulirovaniya/73828.602883.s3.html>
12. Валютный рынок и валютное регулирование [Текст] : / под ред. И. Н. Платоновой. – М.: БЕКД. –2006. – 475 с.
13. Ванзяк І.А. Правове регулювання валютних операцій в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення [Текст] /А.І.Ванзяк // Інститут КНТЕУ. – 2011. – №3. – С.34 – 36.
14. Вахненко Т.О. Оптимізація валютно-курсової політики в Україні [Текст] / Т.О. Вахненко //Економіка України. – 2005. – №1. – С.28–34.
15. Вишне夫斯基 А.А. Банковское право Европейского союза [Текст] :учебн. / А. А. Вишне夫斯基. – М.: Статут, 2000. – 387 с.
16. Внешнеторговое, валютное, налоговое и инвестиционное законодательство Японии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rau.su/observer/N14_93/017.HTM
17. Воронова Л.К. Финансовое право [Текст] : учеб.пособ./ Л.К.Воронова, Н.П. Кучерявенко. –Харьков: Легас, 2003. – 448 с.
18. Гарбінська А. В. Проблеми теорії та практики організації валютного контролю в Україні [Текст] /А.В. Гарбінська // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2009. – №3 (46). – С. 185 – 190.
19. Гальчинський А. С. Сучасна валютна система [Текст] : навч.посібник /А.С. Гальчинський. – К.: Лібра, 1993. – 96 с.
20. Горшкова Н.А. Валютно-курсова політика: практичний досвід та рекомендації [Текст] / Н.Горшкова // Вісник Національного банку України. – 2007. – №1. – С. 64 – 65.
21. Голосенін І.І. Проблеми валютного кредитування та шляхи їх розв'язання [Текст] / І.Голосенін //Фінансовий ринок України. – 2011. – №11. – С. 8 – 10.
22. Грачева Е. Ю. Финансовое право [Текст]: учеб.пособие / Е. Ю. Грачева, Э. Д. Соколова. – М.: Юристъ, 2003. – 384 с.

23. Григоренко Є. Стан та можливі напрями вдосконалення системи валютного контролю в Україні [Текст] / Є. Григоренко, О. Макаренко // Вісник НБУ. – 2000. – № 12. – С. 38-40.
24. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки [Текст] : підручник / В. М. Гриньова, М. М. Новикова. – К. : Знання, 2008. – 398 с.
25. Грошово-кредитна політика в Україні [Текст]: / за ред. В. І. Міщенко. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Т-во «Знання», 2003. – 421 с.
26. Грудзевич І.Т., Маслічук С.А. Проблеми й особливості діяльності комерційних банків на валютному ринку України / І.Т.Грудзевич, С.А. Маслічук // Гроші, фінанси і кредит. – 2012. – №4. – С. 109 – 113.
27. Двірник М. Проблеми і перспективи розвитку банківської діяльності на валютному ринку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libfor.com/index.php?newsid=1684>
28. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
29. Декрет Кабінету Міністрів України №15-93 «Про систему валютногерегулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. № 15-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
30. Дзюблюк О. В. Валютна політика [Текст]: підручник / О. В. Дзюблюк. – К. : Знання, 2007. – 422 с.
31. Дзюблюк О.В. Грошова система України: глобалізаційні фактори впливу [Текст] / О.В.Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2007. – №7. – С. 14 – 22.
32. Дзюблюк О. В. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток [Текст] / О.В. Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2008. – № 1. – С.8 –15.
33. Дзюблюк О.В. Оптимізація передавального механізму грошово-кредитної політики центрального банку [Текст] / О.В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. — 2003.— №1.— С. 32 – 37.

- 34.Дорофеев Б. Ю. Валютное право России [Текст] :учебн. / Б.Ю.Дорофеев., Н.Н. Земцов, В.А. Путин.– М.: Норма, 2001. – 433 с.
- 35.Емелин А. В. Конституционно-правовые и международно-правовые основы валютного регулирования [Текст] //А.В. Емелин / Деньги и кредит. – 2003. – №11. – С.53 – 58.
- 36.Емелин А.В. Проблемы финансово-правового регулирования валютных отношений в Российской Федерации [Текст]: дис. канд.юрид. наук /А.В. Емелин. – Московск. гос. юрид. академия. – М., – 2000. – 236 с.
- 37.Єпіфанова М.А. Оцінка ефективності інструментів валютного регулювання в Україні [Текст] / Т. Г. Савченко, М. А. Єпіфанова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 161–170.
38. Жмурко Н. Роль валютного регулювання у системі економічних відносин [Текст] /Н.Жмурко // Вісник Львів. Ун-ту. –2009. –Вип. 41. – С.180 – 189.
39. Журавка Ф. О. Проблемні аспекти сучасного розвитку валютного ринку України. [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/6000/1/PPRBS_9.pdf
- 40.Журавка Ф. О. Валютно-курсова політика Національного банку України в умовах трансформаційної економіки [Текст]: монографія / Ф. О. Журавка. – Суми :Ділові перспективи: УАБС НБУ, 2007. – 70 с.
- 41.Журавка Ф.О. Інституційне забезпечення системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні [Текст] /Ф.О.Журавка// Проблеми економіки. –2012. – №1. – С.15 –19.
- 42.Журавка Ф.О. Методологічні підходи до класифікації режимів валютних курсів [Текст] / Ф.О. Журавка// Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007.– Вип. 21. – С. 82 – 89.
- 43.Загородній А. Г. Фінансовий словник [Текст] : 4-те вид., випр. та доп. / А. Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К.: Т-во «Знання», 2002. – 566 с.

44. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 №29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/679-14>
45. Закон України № 5480-VI «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо розширення інструментів впливу на грошово-кредитний ринок від 6.11.2012 року.
46. Законодавство України [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=index>.
47. Ільїна С.Б. Гроші та кредит [Текст]: навч. посібн. / С.Б. Ільїна, В.П. Шило, В.І. Кисла, Н.І. Шрамкова. – К. : Вид-во "Професіонал", 2007. – 363 с.
48. Інноваційна стратегія українських реформ [Текст]: навч. посібник/ Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. — К. : Знання України, 2002. — 326 с.
49. Інструкція НБУ №122 «Інструкція про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон»
50. Карманов Є. В. Банківське право України [Текст]: навч. посібник / Є. В. Карманов. –Харків : Консум, 2000. – 464 с.
51. Казарінов Д. В. Розвиток валютного регулювання в Україні у посткризовий період. [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1264/>.
52. Кизенков Д. Валютное регулирование и контроль [Текст] /Д. Кизенков// Банковское дело в Москве. —1997. — № 2. — С. 22.
53. Коваленко В.М. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи [Текст] : монографія / В. Коваленко, О. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
54. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. / О. І.Ковтун. –Львів : Новий світ, 2007. – 432 с.
55. Колесников В.И., Шмырева А.И., Климов А.Ю. Проблемы валютного регулирования в странах с рыночной экономикой [Текст]/ В.И. Колесников // Банковское дело в Москве.– 1999. — №8. –С. 26.

56. Консолідована фінансова звітність НБУ за 2012 рік. [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=1152406>
57. Костюченко О.А. Валютне регулювання [Текст]: юр. енцикл./ О. А. Костюченко. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1. : А-Г. – 301 с.
58. Костюченко О.А. Правові засади валютного регулювання в Україні [Текст]: навчальний посібник / О. А. Костюченко. – К.: КНТ, 2009. – 224 с.
59. Кравченко Л.М. Валютне регулювання і валютний контроль в Україні [Текст]: навчальний посібник / Л. М. Кравченко, О. О. Шапошников; Мін-во освіти і науки України, Київський нац. торговельно-економ. ун-т. – К.: Київський нац. торг.-економ. ун-т, 2001. – 102 с.
60. Кривюк І.Д., Зибарева О.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/8311/1/Pryimenko.pdf>
61. Кротюк В. Валютний контроль та його правова регламентація в Україні [Текст] / В. Кротюк, А. Іоффе // Вісник НБУ. – 1997. – №11. – С.10.
62. Лепинська І. Сутність та основні характеристики банківського регулювання [Текст] / І. Лепинська // Вісник НБУ. – 2008. – № 10. – С. 66 – 67.
63. Марина А.С. Проблеми валютного регулювання в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://professura.at.ua/publ/problemi_valjutnogo_reguljuvannja_v_ukrajini/1-1-0-30
64. Марчук В.П. Деякі питання валютного регулювання в Україні у кризові періоди. [Електронний ресурс] : Режим доступу :
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/texts/2009_26/26.1.10.pdf
65. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения [Текст]: учебн. для студ. высш. уч. завед. / под. ред. Л. Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 178 с.
66. Монетарний огляд за 2009 рік. [Електронний ресурс]/ Національний банк України. – Режим доступу:
<http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60908>

67. Монетарний огляд за 2010 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=76207>
68. Монетарний огляд за 2011 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=104460>
69. Монетарний огляд за 2012 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=503712>
70. Монетарний огляд за I квартал 2013 року. [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=1305098>
71. Мусієнко Т. Особливості валютного регулювання в Україні [Текст] / Т. Мусієнко // Вісник НБУ. – 1999. – № 5. – С. 22-24.
72. Наговицин А. Г. Валютная політика [Текст]: учебн. / А. Г. Наговицин. – М. : Экзамен, 2000. – 512 с.
73. Нацбанк змінив умови обміну валют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.for-ua.com/economics/2011/09/15>
74. Нацбанк України має намір реформувати систему валютного регулювання / Економіка // 10 червня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/finance/10jun2008/valuta.html>
75. О валютном регулировании и валютном контроле: федеральный закон РФ от 10 дек. 2003 г. № 173 – ФЗ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=123032>
76. Окремі дані про депозитні корпорації (крім Національного банку України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
77. Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010500-09>

78. Основні засади грошово-кредитної політики на 2011 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-91526.html>
79. Основні засади грошово-кредитної політики на 2012 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-12>
80. Основні засади грошово-кредитної політики на 2013 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vr016500-12>
81. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua
82. Перебийніс М.Г. Особливості валютного регулювання і контролю в Україні і його вплив на національну економіку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ea.donntu.edu.ua>
83. Полагнин Д.Д. Шляхи підвищення ефективності валютно-курсової політики України для забезпечення стабільності національної валюти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2011_1/polahnyn.pdf
84. Половко С. Режим ліцензування валютних операцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua>
85. Постанова НБУ «Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою» від 10.08.2005 р. № 281// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
86. Постанова НБУ № 475 «Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті» від 16.11.2012 року.
87. Постанова НБУ № 479 «Про встановлення розміру обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті» від 16.11.2012 року.
88. Постанова НБУ № 280 «Про врегулювання питань іноземного інвестування в Україну» від 10 серпня 2005 року.

- 89.Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : закон України від 28 листоп. 2002 р. № 249-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2.
- 90.Про затвердження Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=81643>
- 91.Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України від 20 травня 1999 року № 79-XIV. – Режим доступу : [http // www.rada.gov.ua.](http://www.rada.gov.ua)
- 92.Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс]: Режим доступу : [http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=15-93.](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=15-93)
- 93.Резнікова О. Валютне регулювання на міжнародному рівні та його вплив на національну валютну систему [Текст] / О.Резнікова // Банківська справа. – 2000.– № 4. - С. 50-52
- 94.Резнікова О. Удосконалення чинної системи валютного регулювання [Текст] / О.Резнікова //Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 16-21
- 95.Річний звіт Національного банку України за 2008 рік [Електронний ресурс]/ Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>
- 96.Річний звіт Національного банку України за 2009 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>
- 97.Річний звіт Національного банку України за 2010 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>
- 98.Річний звіт Національного банку України за 2011 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=121938>

99. Рогач Ф. Щодо цілей валютно-курсowego регулювання в Україні/ Ф. Рогач// Економіст. – 2008. – № 1. – С. 25 – 27
100. Савка О.І., Меделяєва О.С. Сучасні проблеми валютного регулювання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68118.doc.htm
101. Сапожников Н. В. Теоретические проблемы и перспективы развития валютного права [Текст] / Н. В. Сапожников // Государство и право. – 2001. – № 11. – С.107-114.
102. Симионов Ю. Ф. Валютные отношения [Текст]: учебное пособие для вузов / Ю. Ф.Симионов, Б. П. Носко. – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 320 с.
103. Сорок рекомендацій. Робоча група з протидії «відмиванню» грошей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oecd/fatf/40Recs_en/htm
104. Співак І., Даниленко А. Реформування системи валютного регулювання: галопом чи стримано? [Текст]/ І.Співак, А.Даниленко //Вісник НБУ. –2011. –№8 . – С. 20-23.
105. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посібник / Д.М. Стеченко. – К. : МАУП, 2000. – 176 с.
106. Українська правда. Податок на продаж валюти запроцює не раніше лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/11/20/6977754/>
107. Финансовое право [Текст] : учебник / под ред. О. Н. Горбуновой. – М.: Юрист, 1996. –400 с.
108. Царгуш Э. В. Понятие валютного рынка [Текст] / Э. В. Царгуш // Юридический журнал. – 2007. – № 5. – С. 497-498.
109. Центральний банк та грошово-кредитна політика [Текст]:навч. посібник / А. М.Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; за ред. д-ра екон. наук. проф. А.М. Мороза і канд. екон. наук. доц. М. Ф. Пуховкіної. — К.: КНЕУ, 2005. — 556 с.
110. Шмырева А. И. Валютное регулирование и контроль в системе

- международных экономических отношений [Текст]: дис. д-ра экон. наук/ А. И. Шмырева.– СПб., 1999. – 364 с.
111. Щетинін, А. І. Гроші та кредит [Текст] : навч. посіб. / А. І. Щетинін. – К. : Центручбової літератури, 2008. – 432 с.
112. Юргелевич С. Валютне регулювання: зарубіжний досвід та пропозиції щодо України (Точка зору експертів Українсько-європейського консультативного центру) [Текст] /С.Юргелевич //Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 10. – с. 3-8.
113. Ющенко В.А. Валютне регулювання [Текст] : навч. посіб. / В. А. Ющенко , В.І.Міщенко – К. : Знання, КОО, 1999. – 359 с.
114. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions. – 2002. – P.1070-1076.

Класифікація валютних курсів [40]

№ п/п	Вид обмінного курсу	Характеристика
1	Офіційний	курс, який встановлюється державою (найчастіше центральним банком);
2	Номінальний	валютний курс, що діє (діяв) протягом певного періоду часу на валютному ринку країни;
3	Реальний	номінальний валютний курс з урахуванням показника інфляції;
4	Номінальний ефективний	зміна курсу національної валюти визначається як середня величина щодо валют країн – головних торгових партнерів;
5	Реальний ефективний	індекс валютного курсу, розрахований як середньозважена арифметична величина на базі кошика валют країн – торгових партнерів та їх частки в загальному обсязі товарообігу з урахуванням динаміки внутрішніх цін країни та її головних зовнішньоекономічних партнерів за відповідний період;
6	Поточний (спот-курс)	курс, що діє на поточний момент часу (розрахунки за угодами на придбання валюти за спот-курсом здійснюється на другий робочий (банківський) день після укладання угоди);
7	Форвардний («аутрайт»)	курс, за яким валюта однієї країни продається чи купується за валюту іншої країни на певну дату в майбутньому;
8	Крос-курс	співвідношення між двома валютами, яке визначається на основі курсу цих валют по відношенню до третьої валюти;

Продовження додатку А

9	Курс покупця	ціна (курс), за яким учасник ринку (банк) купує іноземну валюту;
10	Курс продавця	ціна (курс), за яким учасник ринку (банк) продає іноземну валюту;
11	Фактичний ринковий	курс, що розраховується як середнє арифметичне курсів покупця і продавця;
12	Очікуваний	обмінний курс на певну дату в майбутньому, який прогнозує більшість учасників ринку;
13	Рівноважний	курс, при якому попит і пропозиція валюти врівноважуються;
14	Центральний	офіційно зафіксоване співвідношення між валютами, навколо якого в узгоджених межах коливаються ринкові валютні курси;
15	Гарантований	курс, що був зафіксований при укладанні угоди;
16	Підсумковий	обмінний курс на момент складання балансового звіту (курс закриття балансу);
17	Тимчасовий	обмінний курс на момент укладання угоди, який є одним із варіантів трансляції валют;
18	Плаваючий	курс, рівень якого визначається на валютному ринку під впливом попиту та пропозиції;
19	Примусовий (фіксований)	офіційний фіксований курс, який вводять державні органи (центральні банки) в умовах валютних обмежень для обміну національної валюти на іноземну;
20	Регульований	валютний курс, що при встановленні на валютному ринку регулюється центральним банком країни;

Продовження додатку А

21	Готівковий	курс, за яким учасник валютного ринку (обмінний пункт) купує або продає готівкову іноземну валюту;
22	Безготівковий	курс, за яким учасник валютного ринку (банк) купує або продає безготівкову іноземну валюту;
23	Ринковий	валютний курс, що встановлюється, діє та використовується на валютному ринку;
24	Середньо-арифметичний	валютний курс, що розраховується як середньоарифметичне значення;
25	Середньозважений	валютний курс, що встановлюється як середньозважене значення;
26	Біржовий	курс, що встановлюється і діє на біржовому ринку;
27	Міжбанківський	курс, що встановлюється і діє на міжбанківському ринку;
28	Множинний	валютний курс, що використовується центральним банком для різних трансакцій, наприклад, для купівлі валюти у експортерів та її продажу для імпортерів;
29	Подвійний	валютний курс, що використовується центральним банком для різних трансакцій, наприклад, для купівлі валюти у експортерів та її продажу для імпортерів;

Заходи НБУ щодо валютного регулювання у посткризовий період [41]

Рік	Сутність заходу	Причини застосування та/або очікуваний ефект
2010	Скасовано вимогу відносно утримання банками, яким було надано кредитну підтримку, середньозваженого курсу гривні до долара США	Відміна санкцій з огляду на певну стабілізацію міжбанківського валютного ринку України
	Впроваджено механізм здійснення валютних інтервенцій шляхом проведення з банками операцій купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти на умовах «своп»	Хеджування валютних ризиків банків та їх клієнтів
	Комплексне внесення змін до нормативної бази регулювання валютних операцій, пов'язаних з інвестиційною діяльністю іноземних інвесторів	Створення сприятливого інвестиційного клімату та активізація інвестиційної діяльності нерезидентів в Україні
2011	Затверджено положення «Про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій»	Приведення підзаконних нормативних актів у відповідність до законів України та спрощення процедури ліцензування
	Передбачено використання крос-курсів розрахованих через курс долара США, для визначення курсів гривні до іноземних валют для яких відсутня щоденна фіксація до євро.	Оптимізація порядку встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют.

Продовження додатку Б

	Внесено зміни щодо порядку функціонування кореспондентських рахунків в іноземній валюті та порядку виконання документів на переказ коштів в іноземній валюті.	Приведення нормативних актів до вимог чинного законодавства та покращення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів.
2012	Прийнято постанову НБУ № 475 «Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті».	Збільшення обсягу пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та недопущення різкої девальвації гривні.
	Прийнято постанову НБУ №476 «Про порядок виплати переказів із-за кордону фізичним особам».	